

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
KANTON SREDIŠNJA BOSNA
Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa

OKVIRNI IZVEDBENI
PROGRAM PREDŠKOLE
ZA OSNOVNE ŠKOLE KOJE NASTAVNI PLAN I PROGRAM REALIZIRAJU
NA HRVATSKOM JEZIKU

Travnik, 2019

K a z a l o

I Uvod	3
1.1. Ciljevi Programa predškole	4
1.2. Načela Programa predškole	4
1.3. Uključivanje djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u Program predškole	5
1.4. Organizacija odgojno-obrazovnog rada	6
1.4.1 Holistički pristup	6
1.4.2 Prostorno organiziranje	7
1.4.3 Organiziranje vremena	7
1.4.4 Centri aktivnosti	7
1.5. Uloga dionika Programa predškole	9
1.6. Pedagoška dokumentacija	10
II Struktura Programa predškole	11
2.1. Razvojna područja kao polazište za izradu Programa predškole	11
2.2. Razvojne zadaće Programa predškole – kompetencije	13
2.3. Potencijalni ishodi, orijentacijske aktivnosti/ideje za rad	14
III Primjena Predškolskog programa u programiranju i planiranju	36
3.1. Etapno planiranje	36
3.2. Tematsko planiranje	37
3.3. Projektno planiranje	37
Literatura	41

I. U V O D

Usvajanjem Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju (Službene novine Kantona Središnja Bosna, broj: 10/17) u 2017. godini, stvorene su zakonske pretpostavke za planiranje, organiziranje i realizaciju obveznog programa predškolskog odgoja i obrazovanja u godini pred polazak u školu za djecu koja nisu obuhvaćena nekim programom predškolskog odgoja i obrazovanja.

Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa KSB, uvažavajući objektivno stanje na području KSB u svezi nedovoljne razvijenosti kapaciteta predškolskih ustanova, a u skladu s navedenim Zakonom i Pravilnikom o pedagoškim mjerilima za predškolski odgoj i obrazovanje (Sl. novine KSB, broj:17/14 i 8/06) i intencijom da programe predškolskog odgoja i obrazovanja približi svakom djetetu, osobito djeci vulnerabilnih skupina, donosi *"Okvirni izvedbeni Program predškole za osnovne škole koje realiziraju Nastavni plan i program na hrvatskom jeziku"* (u daljnjem tekstu: Program predškole).

Program predškole ima za svrhu osigurati svakom djetetu (koje nije bilo obuhvaćeno nekim programom predškolskog odgoja i obrazovanja) u godini dana prije polaska u školu optimalne uvjete za razvijanje vještina, navika i kompetencija, a sve u cilju **pripreme djeteta za buduće izazove, školu, kao i njegovu uspješnu prilagodbu školskim obvezama**. Isti teži zadovoljenju svih djetetovih potreba, a posebno potreba za sigurnošću, pripadnošću, ljubavi, samopoštovanjem i poštivanjem drugih osoba te potreba za samoostvarenjem njegovih osobnih potencijala.

Okvirni izvedbeni Program predškole proizlazi iz Cjelovitog razvojnog programa predškolskog odgoja i obrazovanja Kantona Središnja Bosna (Sl. novine KSB, broj:8/18) i Zajedničke jezgre cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje definirana na ishodima učenja, Radna skupina – Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, APOSO, Mostar, 2018.

Program predškole je put da se djeci koja nisu obuhvaćena nijednim vidom predškolskoga odgoja i obrazovanja olakša čin prijelaza između roditeljskoga doma i škole, osigura učenje privlačnim i zanimljivim kroz igru kako bi djeca izgradila pozitivan odnos prema dugotrajnom razvojnem razdoblju koje im predstoji.

Ovaj Program predškole temelji se i na pozitivnim zakonskim propisima Kantona Središnja Bosna, postojećoj kvalitetnoj praksi i recentnim znanstvenim izvorima suvremene pedagogije. Uvažavajući specifične prostorno materijalne, socijalne i kulturološke uvjete te osobitosti djece, ovaj program ne strukturira sadržaj, nego okvirne očekivane i željene ishode odgojno-obrazovne procesa s djecom u godini pred polazak u osnovnu školu. Preporuča se usmjerenost na dječje individualne potrebe kao polazišta razvoja, izbor primjerenih oblika rada te slobodu izbora sadržaja i oblika učenja sukladno dječjim potreba i konkretnim socijalnim situacijama.

1.1. Ciljevi Programa predškole

Ciljevi Programa predškole proizlaze iz Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju i odnose se na:

- osiguranje kontinuiranog institucionalnog odgojno-obrazovnog procesa u trajanju od najmanje 150 sati tijekom jedne pedagoške godine, a u godini pred polazak djece u osnovnu školu,
- 100 % obuhvat djece u godini pred polazak u osnovnu školu,
- provedbu programa predškole usmjerenog na dijete, a ne normativno determiniran sadržaj,
- odgoj i obrazovanje temeljeno na ishodima razvoja i učenja djece što podrazumijeva kvalitetan program i kompetentno stručno osoblje, sigurno i poticajno okruženje, holistički pristup djetetu, pluralizam metoda rada i interdisciplinarnost, kao i fleksibilnost (*Platforma razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini za period 2017.-2022.*).

Sukladno suvremenim znanstvenim spoznajama opravdano je naznačiti i specifične razvojne ciljeve:

- razvoj afirmativnih osobina ličnosti: samopoštovanje, samopouzdanje i samostalnost primjerena dobi djeteta;
- razvoj temeljnih kompetencija;
- razvoj specifičnih suradničkih kompetencija i timskog rada;
- razvoj osobnog i grupnog identiteta sukladno kulturi zajednice odrastanja, specifičnom tradicijskom naslijeđu i suvremenim društvenim trendovima.
- kvalitetna suradnja s obitelji u pravcu razvoja partnerskih odnosa

1.2. Načela Programa predškole

Kako bi bilo koji rad, pa i odgojno-obrazovni rad bio uspješan, neophodno je utvrditi i poštovati određena načela. U odgojno-obrazovnome radu moraju se poznavati zakonitosti koje vladaju u tome procesu. Stoga možemo reći da su načela temeljna i obvezna načela kojima se rukovode odgojitelji prilikom planiranja, organiziranja, izvođenja i vrednovanja odgojno-obrazovnoga procesa. Na njih se ne može gledati kao na samostalne kategorije, niti se mogu uzimati sama za sebe. Svako je jednako važno i ima svoju funkciju, ali može biti djelotvorno samo ako je u jedinstvu sa ostalim načelima te s njima u međusobnoj povezanosti i ovisnosti.

Postoje razlike u broju, nazivima i formuliranju pojedinih načela; međutim, ove koje ćemo navesti u Programu predškole nalaze se u gotovo svim didaktičkim studijama i stručnim radovima:

- **načelo znanstvenosti** – bit je u tome da djeca tijekom pohađanja Programa predškole dolaze u kontakt sa znanstveno provjerenim znanjima, odnosno da se obrađuje ono što je znanstveno vjerodostojno, nesporno, te da se kod djece razvija početni znanstveni pogled na svijet koji vjerno odražava pojave i predmete stvarnosti, njihove veze i odnose;
- **načelo odmjerenosti** (primjerenosti) aktivnosti dječjem uzrastu – sve aktivnosti potrebno je prilagoditi stupnju razvoja tjelesnih i duševnih dječjih sposobnosti, tj. moraju biti prilagođene dječjoj prirodi. Aktivnosti su odmjerene samo onda kada djeci nisu ni prelagane ni preteške, nego djeci omogućuju da ih savladaju uz odgovarajući napor. Opasnost je u primjeni ovoga načela da nekada može obezvrijediti sadržaje koji se djeci prilagođuju;

- **načelo postupnosti** – Postupnost se izražava u sljedećem: od poznatoga k nepoznatom, od lakšega k težem, od jednostavnoga k složenom i od bližeg k daljem;
- **načelo očiglednosti** osnovni je uvjet za osjetilni doživljaj učećih sadržaja i povezivanje toga doživljaja s djetetovim iskustvom. Pojam očigledno sinonim je za pojam konkretno.
- **načelo svjesne aktivnosti** odnosi se na poticanje djeteta na razmišljanje i protivi se dogmatizmu (gdje je samostalno mišljenje žestoko kažnjavano). Učenje s razumijevanjem je upoznavanje, razvijanje i operiranje brojnim mentalnim procesima (npr. mišljenjem). Učiti aktivno znači učiti s razumijevanjem, djeca trebaju stjecati znanja vlastitim misaonim procesima, aktivnostima i razumijevanjem, a izbjegavati priopćavanje znanja u gotovu vidu i s rješenjem;
- **načelo individualizacije** – teži se tomu da sadržaje i aktivnosti treba prilagoditi svakom pojedinom djetetu u skupini. Među djecom u istoj uzrasnoj skupini postoje značajne razlike u tjelesnom i duševnom pogledu, predznanju, sposobnosti promatranja, percepciji, tempu učenja, brzini i trajnosti pamćenja, motiviranju za učenje, temperamentu, spolovima, obiteljskim i društvenim sredinama, jedinac ili više braće i sestara, koliko dugo pohađa vrtić itd. Zapamtiti da ne postoji „prosječno dijete“ iako se programi kreiraju na tome temelju. Dijete nije objekt koji se podučava, nego je aktivan subjekt koji uz vlastite napore i zalaganja aktivno prihvaća znanje i vještine na individualan način. Možemo govoriti o individualizaciji odgojnih postupaka, jednako zadovoljenom „minimalnom“ i „maksimalnom“ programu; ovo načelo odnosi se na opseg, dubinu i izbor sadržaja te oblike, metode i postupke u radu; individualizacijom se ostvaruju pogodni uvjeti za temelje samoobrazovanja i, na kraju, podrazumijeva da je odgojitelj suradnik i pomagač u procesu učenja;
- **načelo racionalizacije i ekonomičnosti** naglašava potrebu osmišljavanja procesa učenja, racionalnoga strukturiranja tehnike, energije, vremena i sredstava u odgojno-obrazovnome procesu.

Svako od nabrojanih načela ima svoju važnost u odgojno-obrazovnim nastojanjima nastavnika/odgojitelja i stručnih suradnika u poticanju i razvijanju kod djece odgovornosti i inicijative za samostalno obavljanje osnovnih radnji i naučenoga bez neposredne pomoći samih nastavnika/odgojitelja.

1.3. Uključivanje djece s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama u Program predškole

Inkluzivno obrazovanje odnosi se na filozofiju koja promovira obrazovanje za svu djecu prema mjeri svakoga djeteta bilo da to dijete ima teškoće u razvoju ili nema teškoća u razvoju. Inkluzivno obrazovanje nije samo spajanje djece s teškoćama u razvoju s njihovim vršnjacima iz široke populacije, već je zajednička igra, druženje i razvoj sukladno dječjim individualnim mogućnostima i potrebama. Takav pristup zahtijeva temeljite promjene u razmišljanju ljudi, promjene u stavovima i odnosu prema različitostima, te on promovira zajednički program koji se, kroz različite sadržaje i metode rada, maksimalno prilagođuje (individualizira) svakome djetetu. Program predškole neophodno je promatrati u svjetlu fleksibilnosti unutar samoga sustava, a što je sukladno Zakonu o predškolskom odgoju i obrazovanju („Službene novine Kantona Središnja Bosna“, broj 10/17).

Fleksibilnost podrazumijeva sljedeće:

- djeca koja su obdarena, nadarena i talentirana trebaju se kretati svojom prirodnom brzinom učenja;
- djeca koja napreduju sporije od svojih vršnjaka trebaju napredovati koliko god im to njihove sposobnosti dopuštaju;
- djeca sa izraženijim problemima u učenju i s većom potrebom za podrškom trebaju dobiti dodatnu pomoć i podršku od odgojitelja kako bi svoje mogućnosti maksimalno razvila.

Zbog svih navedenih, kao i drugih razloga, odgojno-obrazovni rad treba individualizirati, uzimati u obzir i shvatiti različitost individualnih značajki (sposobnosti, interesa i potreba), te na taj način omogućiti poštovanje i zadovoljavanje prava sve djece da pohađaju Program predškole, skupa sa svojim vršnjacima (s teškoćama i bez teškoća u razvoju) razvijajući na taj način svoje sposobnosti i znanja do njihova mogućeg maksimuma. Nastavnik/odgojitelj određuje aktualnu razinu razvoja svakoga djeteta i na temelju toga planira strategije i mjere koje će poduzimati u njegovu napredovanju. Razinu aktivnosti prilagođuje njihovim mogućnostima tako da djeca uz određeni napor mogu postignuti uspjeh.

1.4. Organiziranje odgojno-obrazovnog rada

1.4.1. Holistički pristup

Holistički pristup sastavni je dio svih humanističkih teorija i polazi od shvaćanja da organizam u fiziološkome i psihološkome smislu može funkcionirati samo kao cjelina. Kako bi se postigao holistički razvoj djeteta u godini pred polazak u školu, u okviru odgojno-obrazovnoga rada važno je:

- Omogućiti individualizaciju u procesu učenja;
- Omogućiti konstruktivistički pristup;
- Ostvarivati razvojno primjereni kurikulum;
- Omogućiti progresivno obrazovanje.

Individualizacija u procesu učenja polazi od pretpostavke da ne postoje dva djeteta koja na isti način ulaze u proces učenja. Individualizirani pristup će omogućiti svakome djetetu da se razvija sukladno svojim sposobnostima, mogućnostima, potrebama i interesiranjima.

Konstruktivistički pristup polazi od činjenice da dijete teži tomu da osmisli svijet koji ga okružuje, unoseći u taj proces svoje prethodno znanje i iskustvo.

Razvojno primjereni kurikulum podrazumijeva da je svako dijete jedinstveno biće. Razvojno primjereni pristup mogu provoditi oni koji dobro poznaju značajke razvoja svakoga pojedinoga djeteta, te na tim saznanjima planiraju igre i aktivnosti.

Progresivno obrazovanje zasniva se na razvojnim i konstruktivističko-interakcijskim načelima.

U tome procesu značajnu ulogu imaju odrasle osobe (roditelji i stručne osobe u institucionalnom odgoju), kao i druge odrasle osobe i djeca iz okruženja. Shvaćajući važnost uključivanja obitelji za svestran razvoj djece, kao i značaj u odnosu na uzajamno širenje pozitivnih utjecaja, zalažemo se za uključivanje obitelji u sve aspekte života i rada u predškolskoj ustanovi.

1.4.2. Prostorno organiziranje

Prostorno-materijalna organizacija odgojno-obrazovne ustanove treba biti koncipirana tako da bogatom ponudom konkretnih i zanimljivih materijala potiče aktivno konstruiranje znanja, tj. učenje činjenjem. Raznovrsnost, stalna dostupnost i način ponude materijala mogu promovirati neovisnost i autonomiju učenja djece, dok sadržajno bogatstvo materijala djeci različitih interesa i različitih razvojnih mogućnosti, predstavlja podršku razvoju njihovih različitih kompetencija.

Dijete pred polazak u školu najuspješnije uči konkretno, činjenjem, dakle kroz neposredno vlastito iskustvo, u okruženju bogatom raznovrsnim poticajima.

Prostorna organizacija također bitno određuje i kvalitetu socijalnih interakcija djece međusobno, kao i djece s nastavnikom odgojiteljem. Organizacija prostora usmjerena je promoviranju susreta, komunikaciji i interakciji.

Organizacija prostora u velikoj mjeri odražava nastavnikovu/odgojiteljevu sliku o djetetu, tj. njegova uvjerenja i stavove o djeci i procesu njihova učenja.

1.4.3. Organiziranje vremena

Vrijeme u odgojno-obrazovnoj ustanovi treba fleksibilno usklađivati s individualnim vremenskim ritmovima svakoga djeteta, posebice u pogledu trajanja aktivnosti najvažnije je ne narušavati ustanovljeni režim izmjene osnovnih fizioloških funkcija i aktivan doživljaj prijatnih osjećaja tijekom kontakata posvećenih njezi i konstantnom podmirenju djetetovih potreba (fizioloških potreba, potrebe za kretanjem i aktivnošću, potrebe za pažnjom, kontaktom, dodiranjem i sl.). Realni didaktički okvir je individualizacija i sustav aktivnosti prema očekivanim ishodima učenja i razvoja.

1.4.4. Centri aktivnosti

Najpogodnije didaktičko organiziranje prostora podrazumijeva mogućnosti brže izmjene oblika rada (individualnoga rada, rada u parovima i rada u malim skupinama), što se uređuje najuspješnije centrima za učenje kao okosnicama za izbor i planiranje sustava aktivnosti učenja (pet do šest u jednoj prostoriji, u ovisnosti o veličini prostorije i veličini skupine).

Centri su fizički definirani prostori u radnoj sobi/učionici, s niskim pokretnim pregradama kako bi male skupine djece imale prostorni doživljaj u ambijentu strukturiranom za učenje koji pruža optimalne uvjete za aktivnosti učenja i igru u okviru male skupine. S vremena na vrijeme pokretne se pregrade sklanjaju zbog aktivnosti sa cijelom skupinom, a da se pri tome ne naruši osnovna didaktička struktura centra.

Svaka učionica može imati nekoliko centara aktivnosti:

- Centar za likovnu umjetnost
- Centar gradnje
- Stolno-manipulativni centar
- centar za početno čitanje i pisanje
- Glazbeni centar
- Istraživački centar
- Dramsko-obiteljski centar

1. Centar za likovnu umjetnost

Centar za likovnu umjetnost treba sadržavati bojice, flomastere, škarice, kolažni materijal, ljepilo i papir, novine, glinu i tempere te sav ostali materijal koji potiče dječju kreativnost. Rad u tome centru odvija se za stolom ili stojeći dok se crta/slika na ploču na koju je obješen papir.

2. Centar gradnje

Centar gradnje treba se organizirati u dijelu učionice koji nije mnogo prometan. Centar gradnje treba sadržavati razne blok-kocke koje su izložene na otvorenim policama. Centar također treba sadržavati posude s blok-pomagalima (na primjer, figure ljudi i životinja te autiće i avione). S obzirom na to da se rad odvija na podu, neka vrsta podnoga prekrivača bila bi poželjna.

3. Stolno-manipulativni centar

Stolno-manipulativni centar treba sadržavati dobro organizirane otvorene police sa izloženim materijalima. U centru se trebaju nalaziti stolovi i stolci te dovoljno prostora da bi nekoliko djece moglo raditi u isto vrijeme bez teškoća a da ne ometaju jedni druge. Taj centar treba sadržavati kubasko-kockice, podne brojeve, opremu za mjerenje, brojne crte, blok-kocke, geometrijske oblike, novčiće, sat za učenje, slagalice, mozaične matrice, loto-igre, lego-kocke, domino, obojene kuglice i obojene magnetizirane dijelove.

4. Centar za početno čitanje i pisanje

Centar za početno čitanje i pisanje trebao bi se sastojati od dijela za pisanje, dijela s knjižnicom, stola za pravljenje knjiga/slikovnica i kutka za slušanje. Ti bi prostori trebali biti uređeni tako da ih djeca svakodnevno upotrebljavaju prema vlastitom odabiru u smislu odgovora na iskustva stečena u učionici. U dijelu centra predviđenom za pisanje dijete bi trebalo imati na raspolaganju razne vrste olovaka, flomastera, bojica i papira. Taj se potrošni materijal redovito obnavlja. Dio s knjižnicom trebao bi biti primamljiv i udoban, a idealno bi bilo kada bi na tom dijelu poda bio tepih, mali stolci, jastučići i, po mogućnosti, počivaljka. Knjige na policama trebale bi biti izložene tako da privlače pozornost djece, a tipovi i složenost knjiga trebali bi ovisiti o dječjem uzrastu i dječjoj zainteresiranosti.

5. Glazbeni centar

Glazbeni centar trebao bi sadržavati zvečke (prazne posude s poklopcima, limenke, kutije u koje se stavlja riža, suhi grah ili sjemenke), instrumente s trzalicama (gumene vrpce, kutije, cijevi, žice), udaraljke (kocke, šmirgl papir ili bilo što što zveči) i puhačke instrumente (plastične boce, cijevi i puhaljke). Ako je glazbeni centar opremljen profesionalnim instrumentima za djecu i odrasle osobe, bilo bi mudro čuvati ih u zaključanu ormaru i iznositi ih samo onda kada su potrebni.

6. Istraživački centar

Kako bi se individualiziralo i proširilo učenje, važno je organizirati i istraživački centar u učionici.

Ideje za centar istraživačkih aktivnosti uključuju:

- prostor za izlaganje predmeta u vezi sa znanosti. To može postati i „mali muzej“ u kojemu djeca mogu razmjenjivati kolekcije ili predmete ili postaviti kaveze za životinje;
- mjesto za znanstvene predmete koji se često upotrebljavaju: magnete, povećala, mikroskope i sl. Police trebaju biti označene slikama i riječima kako bi djeca mogla iz njih uzimati materijal koji im treba i vraćati ga na navedena mjesta;
- prozorske gredice za biljke i sjemena koja će djeca saditi, zalijevati i o kojima će se brinuti.

Materijali i potrepštine koje se često upotrebljavaju mogu se čuvati u jasno označenim kutijama. Da bi održali istraživački centar zanimljivim, materijale i sve ono što je izloženo treba rotirati i mijenjati kada djeca počnu gubiti zanimanje za njih.

Primjeri materijala za istraživački centar su: akvarij, lokot i ključevi, satovi, vaga, pješčani sat, termometar, baterije, šalice za mjerenje, mali kavezi i sl.

7. Dramsko-obiteljski centar

Dramsko-obiteljski centar trebalo bi oblikovati u dio učionice koji se ogradi tako da djeca imaju privatnost. Taj poluograđeni prostor treba potaknuti djecu da se uključe u igru pretvaranja. Važno je voditi računa o tome da prostor treba urediti tako da odgojitelj može nadgledati djecu.

Dramsko-obiteljski centar obično se postavlja u kut učionice te treba biti jasno određen. Osnovni su materijali za taj centar igračke, štednjak, police ili vješalice za odjeću koju djeca odijevaju, krevet za lutke, posude, namirnice iz prodavaonice, stol i stolci te ogledalo. Dramsko-obiteljski centar može se podijeliti i na podcentre, kao što su: kuhinja, bolnica, frizerski salon, vatrogasna postaja, pošta ili bilo što što potiče djecu na dramsko-obiteljsku igru i igranje uloga.

Centri za učenje, generalno, moraju poštovati očekivanu raznovrsnu prirodu zanimanja djece za aktivnosti te uvijek imati više mogućnosti od jedne planirane aktivnosti

1.5. Uloge dionika Programa predškole

Suvremena pedagogije zagovara jednakopravno sudjelovanje svih dionika odgojno-obrazovnog procesa kroz Program predškole. Najvažniji dionik Programa predškole je dijete, obitelj (roditelji/skrbnici), škola (ravnatelj, nastavnik/odgojitelj, stručni suradnici)

Uloga djeteta

Dijete je sposobno stupiti u komunikaciju s drugim osobama, ima urođenu potrebu za spoznajom, učenjem, komuniciranjem, ali i unutarnju dinamiku i težnju za zadovoljenjem svojih potreba. U kontekstu institucionalnog odgojno-obrazovnog okruženja dijete predškolske dobi:

- ima važnu ulogu u planiranju, organiziranju i provođenju aktivnosti te vrednovanju procesa
- samostalno odabire temu igre, istraživanja i učenja
- uz optimalan poticaj može samo tražiti, izabirati i koristiti različite izvore informacija, igre i učenja
- uz potporu odraslih može izgraditi suradničke odnose zasnovane na međusobnom povjerenje i sigurnoj privrženosti s ostalom djecom i odraslima (pri čemu odgovornost za upoznavanje drugih odraslih osoba preuzimaju odgajatelji i roditelji)
- primjereno (društveno prihvatljivo) i asertivno (neagresivno zauzimanje za sebe) zadovoljava individualne potrebe u dnevnom ritmu skupine (potrebe za dnevnim odmorom, hranom, samoposluživanjem, slobodnom interakcijom),
- uz primjerene razvojne poticaje djeluje odgovorno, poštuje različitosti, slobodno i kreativno se izražava te afirmativno i konstruktivno sudjeluje u konstrukciji i vrednovanju odgojno-obrazovnog kurikulumu.

Uloga nastavnika/odgajatelja

Nastavnik/odgojitelj je odgovorni, ali ne i jedini čimbenik planiranja, organizacije, provedbe i vrednovanja odgojno-obrazovnog procesa. U suradnji s drugim dionicima procesa, primarno djece i roditelja, odgajatelj obogaćuje i strukturira prostorno-materijalno i socijalno okruženje, prikupljanje materijala, inicira aktivnosti i osmišljava socijalne situacije koje će djeci omogućiti nova i raznovrsna iskustva. Odgajatelj ne daje djetetu tražene odgovore i potrebne informacije, nego mu pomaže sagledati probleme, postaviti pitanja te tražiti i pronalaziti potrebne odgovore.

Uloga nastavnika/odgajatelja kao kreatora odgojno obrazovnog procesa je:

- poznavati i razumjeti djecu te poticati njihov individualni razvoj primjeren osobnim potencijalima
- odgojno-obrazovni proces planirati na temelju *Zajedničke jezgre cjelovitih razvojnih programa za rad u predškolskim ustanovama* i ovog *Programa predškole*,
- poticati dječji razvoj kroz igru i učenje
- poticati timski rad i projekti rad djece,
- poticati raspravu kao primjeren način učenja
- poticati samoprocjenu i zajedničko vrednovanje procesa
- dokumentirati odgojno-obrazovni proces (voditi pedagošku dokumentaciju)
- poticati suradnju s roditeljima
- surađivati s širom društvenom zajednicom u cilju promicanja aktualne i dugoročne dobrobiti djece.

Uloge roditelja

Odgoj i obrazovanje počinje u obitelji. Roditeljstvo je socijalna konstrukcija te Program predškole mora omogućiti aktivno uključivanje roditelja i sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu.

Obiteljsko funkcioniranje i kvaliteta roditeljstva neosporno je povezana s dječjim ishodima. Događaji koji se odigravaju u obitelji utječu na razvoj djeteta te nastavnik/odgojitelj i roditelji dijele odgovornost zajedničkog rada razvijajući suradnički odnos. Komunikacija, međusobno poštivanje, prihvaćanje razlika i interes djece temelj je dobrog odnosa.

Suradnički odnosi roditelja i nastavnika/odgajatelja zajednička je odgovornost i optimalni interes djece.

1.6. Pedagoška dokumentacija

Pedagoška dokumentacija značajan je doprinos egzaktnosti (dokazivosti) odgojno-obrazovnog procesa i dječjih postignuća. Dokumentiranje bi trebalo biti istraživački proces koji odgajateljima, ali i ostalim dionicima - stručnim suradnicima, roditeljima i djeci, omogućava praćenje svih područja odgojno-obrazovnog procesa, dječjeg razvoja i socio-dinamike odgojne skupine.

Nastavnik/odgojitelj u svrhu dokumentiranja odgojno-obrazovnog procesa može voditi:

- Pedagoški dnevnik u kojem planira primjerene prostorno- materijalne i socijalne poticaje. Pedagoški dnevnik primarno bi se trebao usmjeriti na djecu. Primjereni oblici vođenja pedagoškog dnevnika su stoga etnografski zapisi, transkripti dječjih razgovora i mišljenja (razumijevanja, analize, postavljanja pretpostavki, generiranje ideja) i anegdotske bilješke. U procesu (samo)vrednovanja ti zapisi su polazišta planiranja.
- Individualni portfolio / razvojna mapa svakog djeteta i odgojne skupine kao prikaz dječjeg razvoja i postignuća. Prikazi bi trebali biti afirmativno usmjereni na ono što dijete može (a ne što ne može) i pružati uvid u proces dječjeg učenja. U individualni portfolio / razvojnu mapu prilažu se zapisi o dječjem napredovanju, sadržajima i oblicima učenja, interakcijama s drugima te dječji uradci (likovni radovi, radni listovi, fotografije, audio-video zapisi). Radni listovi pri tom ne predstavljaju tipizirane, normativne zahtjeve nego dječje zapise, crteže i promišljanja. Roditelje i djecu opravdano je uključiti u vođenje i zajedničku analizu dokumentiranja dječjeg razvoja.

Pedagoška dokumentacija može biti polazište izgradnje partnerskih odnosa s roditeljima te doprinijeti razvoju roditeljskih kompetencija. Dokumentiranje dječjih iskustava može biti polazište zajedničke analize i planiranja primjerenih odgojnih pristupa i postupaka koji uvažavaju osobnost djeteta.

II. STRUKTURA PROGRAMA PREDŠKOLE

2.1. Razvojna područja kao polazište za izradu Programa predškole

Dosadašnji pristup određenja programa predškole temeljio se na pažljivo definiranim propisanim sadržajima jer se smatraju potrebnima djetetu za određenu životnu dob. U integriranom kurikulumu, prema čijem je modelu i urađen ovaj Program predškole, ne postoji gotov propisan i strogo određen program koji nastavnik/odgojitelj mora djetetu isporučiti. U ovom Programu predškole objedinjuju se različita razvojna područja učenja.

Sukladno suvremenoj psihologiji, među osnovna razvojna područja učenja djeteta spadaju tjelesni razvoj (razvoj motorike), spoznajni razvoj (svijet oko nas), socijalno-emocionalni razvoja, razvoj govora i komunikacije te razvoj kreativnosti ili stvaralaštva. Moramo imati na umu da na njih ne možemo gledati rascjepkano jer, npr., spoznajnoga razvoja nema bez razvoja motorike i govora niti se mogu jedan bez drugoga pratiti u kontekstu socijalno-emocionalnoga i spoznajnoga razvoja.

Razvojna područja prožeta su s mrežom ishoda učenja te potencijalnim sadržajima aktivnosti i igara. U *tablici 1.* naznačeni su samo potencijalni ishodi razvoja osnovnih psiho-fizičkih i ostalih funkcija razvoja djece. U dijelu koji se odnosi na didaktičko-metodičke napomene u ostvarenju programa njege i odgoja djece predškolske dobi navedene su i orijentacijske norme u postizanju navedenih ishoda. Vrlo je važno znati da norma ne znači da je to nešto što svako dijete mora postići u uzrastu pred polazak u školu. Norme prikazuju statistički prosjek uzrasta na kojemu se javljaju najkrupnije prekretnice u djetetovu razvoju. Takva norma znači da postoje sasvim normalna odstupanja od toga statističkoga prosjeka.

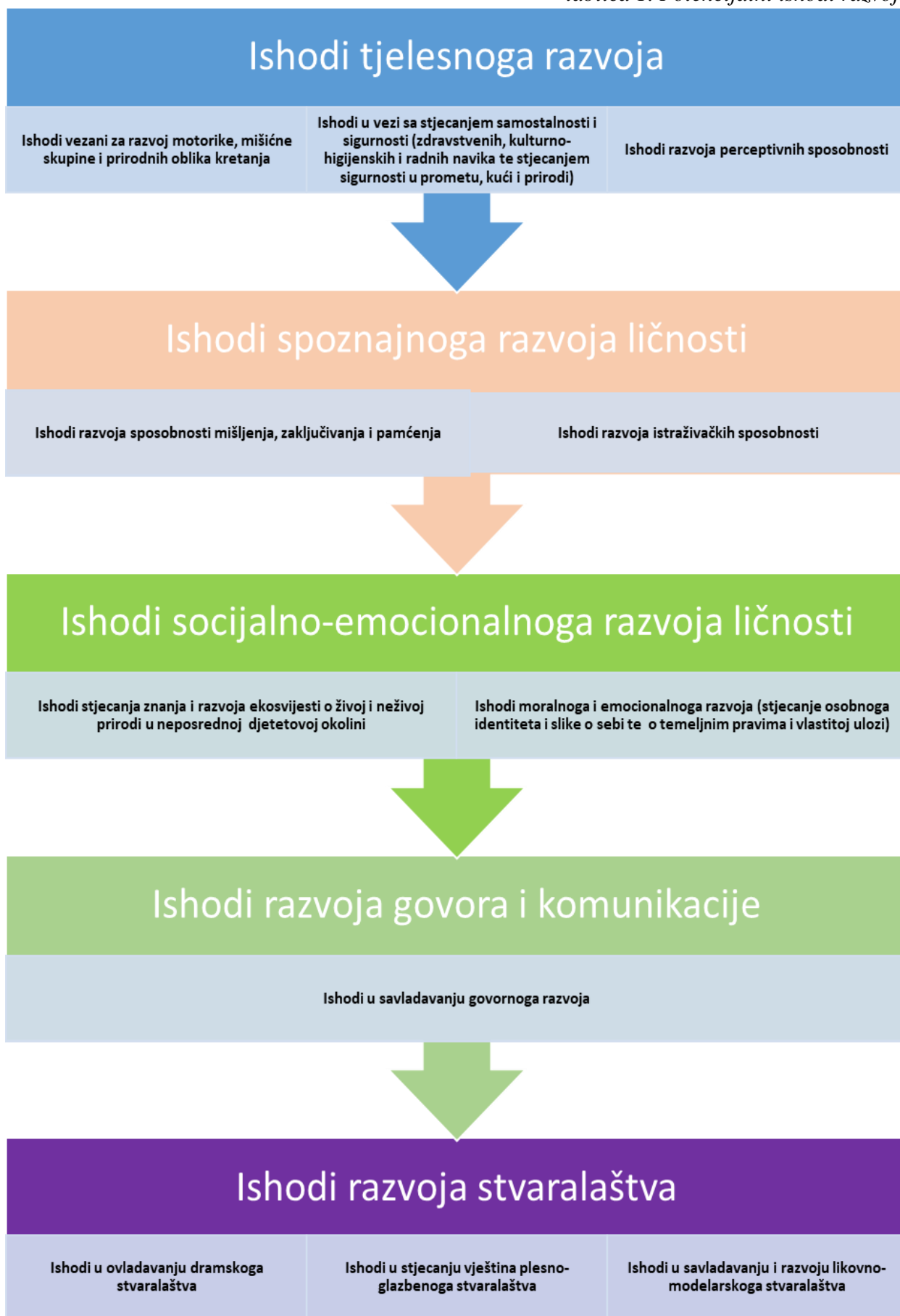
Iz navedenih razloga preporuka je nastavnicima/odgojiteljima da nikada ne koriste potencijalne ishode za uspoređivanje normalnosti razvoja pojedinačnoga djeteta. Potencijalne ishode treba iskoristiti kao orijentacijsku osnovu za organiziranje aktivnosti djece bilo da se radi o skupini određenoga uzrasta ili individualnom radu s djetetom. Primjereno tomu, mreža ishoda može nam pomoći u rješavanju sljedećih praktičnih problema:

- Što dijete određenoga uzrasta ne može činiti, što će mu biti preteško i iznad njegovih mogućnosti?
- Što možemo činiti s djecom nekog uzrasta, koje aktivnosti i koja postignuća možemo očekivati ako im osiguramo povoljne uvjete?
- Kako organizirati sredinu za djecu određenoga uzrasta?

Što uistinu može postići jedno dijete u određenoj uzrasnoj dobi uvjetovano je zakonitostima psiho-fizičkoga razvoja s jedne strane i poticanja sredine s druge strane.

Zbog različita tempa razvoja i individualnih razlika među djecom, krajnji razvojni ishodi navedeni u ovom Programu predškole samo su orijentir u izradi operacionaliziranoga plana i programa.

tablica 1. Potencijalni ishodi razvoja

2.2. Razvojne zadaće Programa predškole – kompetencije

Predmetni Program predškole usmjeren je na i razvoj različitih kompetencija. Kompetencije su razvojne, a ne statične i konačne. One su dinamičan skup različitih sposobnosti, znanja, vještina i stavova. Europska unija (OECD; 2007, prema Bieber i Martens, 2011) od Lisabonske konferencije (2010) definira očekivane ishode odgojno-obrazovnog procesa kao kompetencije. Očekuje se razvoj temeljnih (generičkih) i specifičnih kompetencija. Kompetencije se pri tom definiraju kao konstrukti funkcionalnih (operativnih i primjenjivih znanja), pozitivnih stavova i vještina primjerenih sposobnostima potencijala. **Kompetencije je moguće povezati s područjima razvoja.**

Temeljne kompetencije naznačene su kao:

- komunikacija na materinskom jeziku,
- elementarna komunikaciju na stranim jezicima,
- matematičke kompetencije i osnovne kompetencije u prirodoslovlju i tehnologiji,
- digitalne kompetencije,
- učiti kako učiti,
- socijalne i građanske kompetencije,
- inicijativnost i poduzetništvo,
- kulturnu svijest i izražavanje,
- motoričke kompetencije.

Sukladno Europskoj uniji Bosna Hercegovina je definirala ključne kompetencije i životne vještine (2011):

- Jezično-komunikacijska kompetencija na materinskom jeziku
- Jezično-komunikacijska kompetencija na stranom jeziku
- Matematička pismenost
- Kompetencija u znanosti i tehnologiji
- Informatička pismenost
- Učiti kako se uči
- Socijalna i građanska kompetencija
- Samoinicijativa i poduzetnička kompetencija
- Kulturna svijest i kulturno izražavanje
- Kreativno-produktivna kompetencija
- Tjelesno-zdravstvena kompetencija.

Gledano iz perspektive planiranja odgojno-obrazovnog rada, jasno izražene kompetencije su odgojno-obrazovni ciljevi koji se integrirano (ne pojedinačno i izolirano) promišljaju i planiraju.

Program predškole mora polaziti od stvarnih potreba djeteta kao cjelovite i dinamične osobnosti, koja se nalazi u stalnoj interakciji s fizičkim i društvenim okruženjem te se zato nikako ne smije shvatiti samo kao priprema za školu nego kao priprema za život.

Kompetencije u daljnjem tekstu nisu izričito navođene, ali kao takve moguće je prepoznati u okviru definiranih razvojnih područja umreženih kroz potencijalne ishode.

2.3. Potencijalni ishodi, orijentacijske aktivnosti/ideje za rad prema razvojnim područjima

Dijete u godini pred polazak u školu stabilno je, pouzdano i dobro adaptirano. Zadovoljno je onim što radi, a to što radi uglavnom radi dobro. U toj dobi dijete želi biti dobro dijete, zadovoljiti zahtjeve i očekivanja odraslih osoba. Individualne razlike u djetetovu spoznajnome razvoju velike su, jer u toj dobi djeca izlaze iz intuitivne faze predoperacijskoga mišljenja. Kod većine djece naglašena je inicijativa, namjerno istraživanje okoline, planiranje igre s vršnjacima i porast potrebe da se započeta aktivnost dovede do kraja. Izraženo je učenje izražavanja osjećaja na društveno prihvatljiv način. S pet godina dijete uspostavlja prva prava prijateljstva. Ali budući da razvoj nije završen, ta se ravnoteža narušava u burnoj šestoj godini kada dolazi do nove ekspanzije. Želi biti prvo, mora pobijediti, hoće imati najviše, ne može se opredijeliti između dva – hoće oba. Ne podnosi kritiku, krivnju, kaznu, za neuspjeh su krivi drugi. Istovremeno to je doba živosti i energije, spremnosti da se proba sve što je novo – jer to je doba ekspanzije. Obitelj i sredina u kojoj dijete živi trebaju mu osiguravati uvjete za pravilan razvoj i stjecanje iskustava potrebnih u svakodnevnome životu. Nažalost, djeca nemaju uvijek uvjete koji su potrebni da bi se pravilno razvijala. Zbog toga je potrebno svakoga dana osigurati djetetu kompenzaciju za sve otežavajuće uvjete života nastale iz objektivnih ili subjektivnih razloga i potreba. U radu s djecom u godini pred polazak u školu tjelesni razvoj jedan je od osnovnih zadataka koje dijete treba ostvariti.

TJELESNI RAZVOJ

Zadaci za djetetov tjelesni razvoj:

- Usavršavati kretanja potrebna u svakodnevnome životu, a osobito da ih dijete umije povezivati i primjenjivati u složenim uvjetima;
- Usavršavati funkcije osjetila kao glavnih izvora djetetove radoznalosti i razvoja istraživačkih sposobnosti;
- Poticati razvoj djetetove ravnoteže hodanjem gredom te preskakanjem užeta i lastike;
- Upoznati dijete s načinima zdrave prehrane kao jednim od uvjeta pravilnoga rasta i razvoja djetetova organizma;
- Usavršavati prirodne oblike djetetova kretanja prostorom u posebno kreiranim prostorno-materijalnim uvjetima;
- Raditi vježbe oblikovanja tijela u svakodnevnome radu (upotreba lopte, rupca i obruča);
- Pomagati djetetu da djeluje i donosi odluke pouzdajući se u svoja osjetila;
- Razvijati koordinaciju djetetova tijela i djetetovih pokreta kroz natjecateljske igre;
- Razvijati djetetovu samostalnost u svim širim domenama aktivnosti, kao i sposobnost odlaganja želje – u razmjerima koje zahtijeva priprema za polazak u školu;
- Upoznavati djecu s pravilima ponašanja i mjerama opreza u prometu;
- Razvijati djetetovu finu motoriku upotrebom likovnih tehnika (crtanjem, slikanjem i oblikovanjem);
- Poticati samostalnost djece prepuštajući im odluke o izboru aktivnosti, izboru sredstava, organiziranju igre, postavljanju pravila igre, određivanju vođe i dr.;
- Usavršavati razvoj djetetovih higijenskih navika kao pripremu za polazak u školu (samostalno odijevanje, zakopčavanje, zadovoljavanje fizioloških potreba, briga o čistoći ruku te briga o urednosti odjeće, obuće i školskoga pribora).

✚ Ishodi razvoja djetetove motorike i mišićne skupine te njegovih prirodnih oblika kretanja

Na odgojitelju je da poznaje osobnosti djetetova uzrasta te sredstva i metode koje će u svome radu primjenjivati kada je u pitanju djetetov tjelesni razvoj. Djetetovo tjelesno vježbanje u pravilu treba provoditi na otvorenome prostoru. Pod utjecajem promjenljivosti temperature, vlažnosti zraka, njegovih struja, sunca, boravka na snijegu i u vodi djetetov organizam usavršava sposobnost prilagođavanja, čime pridonosimo njegovoj otpornosti na oštećenja i zaraze te ga tako osnažujemo. U ostvarenju tjelesnih aktivnosti s djecom, djeca se trebaju slobodno igrati upotrebljavajući pri tome različite rekvizite i sredstva za igru: pijesak, klackalice, ljuljačke, penjala, obruče, loptice i drugo. U organiziranoj igri s tjelesnim vježbama djeca se mogu zadržati samo odgovarajuće vrijeme. U prosjeku, s djecom u godini pred polazak u školu, orijentacijski, to je 30-tak minuta. Odgojitelj počinje dječju tjelesnu aktivnost okupljanjem djece oko sebe, potom je nastavlja hodanjem, laganim trčanjem te poskakivanjem s različitim zadacima. Ritam dječjeg hodanja, trčanja i poskakivanja određuje se odgovarajućom ritmičkom pratnjom: udaranjem dlanom o dlan, tamburinom i štapićima, te pjevanjem ili sviranjem na nekom instrumentu. Sukladno aktivnostima koje su tematski planirane, djetetove tjelesne aktivnosti dopunjuju se određenim zadacima. Završetku aktivnosti treba biti cilj djecu smiriti kako bi se pojačane funkcije disanja i krvotoka dovele u stabilno stanje. U izvođenju tjelesnih vježbi s djecom, u tabličnome prikazu potencijalnih ishoda, namjerno smo izbjegli govoriti o nekim normativima, kao na primjer: koliku visinu dijete može preskočiti, koliko daleko može dobaciti loptu, s koje daljine može pogoditi cilj i slično. Svatko tko se bude bavio djecom uskladit će zahtjeve s individualnim mogućnostima skupine, a i pojedinca u skupini. Važno je da djeca zadovolje svoje potrebe, da se raduju u igri s vršnjacima, a odgojitelj sam treba uočiti koliko i kada treba povećati zahtjeve. Brojne aktivnosti potiču razvoj djetetove sitne motorike: tijesto za modeliranje ili plastelin; nizanje perlica ili dugmića; provlačenje vezica kroz otvore, zakopčavanje – otkopčavanje dugmadi; sakupljanje sitnih predmeta ili iscjepkanih papirića; crtanje, bojenje, sjeckanje, lijepljenje; oblačenje malih lutaka; gradnja konstrukcijama. Takve aktivnosti trebaju biti dio svakodnevne igre predškolskoga djeteta jer pridonose jačanju mišića šake, njezine spretnosti razvijanju koordinacije oko – ruka, te razvoju opažanja i koncentracije, što je preduvjet savladavanja vještine pisanja. U dobi od šeste godine dijete je teško oko 22 kg, a visoko oko 115 cm. Rast je pojedinih dijelova njegova tijela neravnomjeran, tako da se rast glave usporava, a intenzivira povećavanje donjih udova. Razvoj motorike ide od „graciozne nespretnosti“ trogodišnjega djeteta do uspostave dobre koordinacije i voljne kontrole nad većinom pokreta šestogodišnjega djeteta. Prilikom primjerenih tjelesnih aktivnosti organi se dobro opskrbljuju krvlju, što se povoljno odražava na rast te razvoj i funkcije mišićnoga tkiva i koštanoga sustava.

Djeca se trebaju penjati sigurno, brzo i ritmično uz ljestvice. Kada uvjeti dopuštaju, primjenjuje se penjanje na prikladne predmete u prirodi. Djeca se provlače ispod predmeta i kroz razne predmete i prepreke, ispod užeta koje je zategnuto na visini od 50 cm, prelaze preko brvna na visini do 60 cm te se provlače kroz tri ili četiri obruča.

Raznim vježbama treba razvijati djetetovu spretnost, na primjer, iz klečećeg, sjedećeg i ležećeg položaja ustati ne oslanjajući se na ruke, bez predmeta u rukama i s njima, u ležećem položaju valjati se na jednu i drugu stranu s raznim položajem ruku: kotrljanje niz blagi nagib, kolut naprijed, ljuljanje na leđima (dijete legne, skupi noge na trbuh i uhvati ih rukama, u tom se položaju njiše s plečke na bokove). Zatim, mogu se koristiti razne hvataljke, vijače, igra lastike, preskakanje, poligon spretnosti i drugo.

**Potencijalni ishodi razvoja
djetetove motorike i mišićne skupine**

Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad

te njegovih prirodnih oblika kretanja	
<ul style="list-style-type: none"> • Vrlo vješto baca i hvata dobačenu loptu, loptu baca uvis i hvata ju objema rukama • Dijete odbija loptu o tlo dlanom jedne a zatim druge ruke • U hodanju ili trčanju baca, kotrlja ili gura loptu nogom • Pogađa loptom cilj • Tjera обруч rukom • Dijete baca lopticu preko konopca zategnutog na sredini igrališta • Igra badmintona • Preskače konopac koristeći se objema nogama istovremeno, s noge na nogu i vrteći ga unaprijed i unatrag • Skače s manje visine • Drži se rukama za prečku i visi u zraku • Čekićem zakucava čavle • Namotava konac na kalem • Palcem može dotaknuti svaki prst • Siječe i lijepi jednostavne oblike od kolažnog papira • Pravi lepezu od papira • Prepisuje sva tiskana slova • Reže škarama po zadanim crtama i rubovima slika • Koristi se šiljilom za olovke i bojice • Precizno se koristi ljepljivom • Spretno je u provlačenju vrpce kroz rupice • Modelira, piše i crta zadane oblike • Sudjeluje u složenim dramatizacijama • Usklađuje specijalizirane funkcije pokreta • Izrađuje od tijesta oblike zmijske, pletenice, puža, cvijeta i dr. • Djeca se mogu spuštati na saonicama niz brežuljak visok 1 do 1,5 m • Djeca bacaju različite predmete udalj lijevom i desnom rukom, bacaju loptu jedno drugom uz brojanje ili uz glazbu • Penjanje, puzanje i provlačenje • Djeca skaču u dubinu, u daljinu i uvis, skaču s mjesta, sa zaletom, skaču na jednoj nozi i skaču uz okretanje kratkog užeta te poskakuju uvis da bi dohvatila neki viseći predmet (balon, обруч itd.) 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre uz upotrebu lopti, обруча, konopca i dr. • Športsko natjecanje u nošenju predmeta • Aktivnosti razvoja motorike i osjećaja ravnoteže (hodanje, trčanje, poskakivanje i skakanje) • Šetnja u prirodi i gradu, u skupini ili parovima (djetetova šetnja po hrapavoj ili glatkoj podlozi, uz strminu i niz strminu, prolaženje između prepreka da ih ne dodirne, mijenjanje smjera kretanja ne zaustavljajući se) • Kolektivni izlet u prirodu • Igre sa složenim zadatkom u kojemu dijete treba savladati vješto i brzo određenu stazu na kojoj se nalaze tri do četiri prepreke. Prepreke moraju biti tako postavljene da se osigura pravilan ritam smjenjivanja napora s odmorom. • Bojenje unutar crte (bojanke) • Nizanje ogrlice od tjestenine i drugih materijala • Aktivnosti za jačanje stopala (čupkanje trave nožnim prstima i podizanje prstima s tla kamenčića, klikera ili kestenja) • Aktivnosti jačanja trupa (nošenje na glavi knjige bez pridržavanja i spuštanje niz ukošenu klupu / tobogan) • Aktivnosti u vezi s jačanjem mišića i održavanjem pokretljivosti kralježničnoga stupa (puzanje, valjanje, hodanje i skakanje četveronoške) • Konstruktivna i graditeljska igra • Igra spretnosti s elementima natjecanja • Crtanje i slikanje raznim tehnikama (mozaik, jajčana tempera itd.) • Modeliranje i oblikovanje (glinom, glinamolom, tijestom, plastelinom, kaširanjem papirom itd.) • Djeca trebaju naučiti upravljati saonicama • Guranje i vučenje različitih predmeta, guranje prijatelja na saonicama; pojedinačno i u parovima • Dizanje i nošenje raznih predmeta odgovarajuće težine • Aktivnosti na strunjači: istežanje u paru, kolut naprijed, most • Hula-hop aktivnosti • Igre „hvatalice“

✚ Ishodi razvoja djetetove samostalnosti i sigurnosti (stjecanje zdravstvenih, kulturno-higijenskih i radnih navika te sigurnosti u prometu, kući i prirodi)

Do svoje šeste godine dijete treba prihvatiti osnovne higijenske navike. Potrebno je da djeca poslije igre operu ruke a roditelje treba upozoriti da je dijete imalo tjelesne aktivnosti, da ga je potrebno okupati i presvući mu donje rublje koje je imalo na sebi. Dijete u toj dobi i nadalje se tjelesno razvija i postaje sve više i teže. Ono je već dosta spretno pri upotrebi pribora za jelo i može samostalno jesti; nema problema s prehranom. Kontrola pražnjenja mjehura dosta je dobra i šestogodišnja djeca mogu to sama obaviti, za razliku od četverogodišnjaka. Mnoga djeca imaju u šestoj godini života još uvijek problema s povremenim ili čak redovitim mokrenjem u krevet. Među njima ima više dječaka nego djevojčica. Problem je mokrenja u krevet u tome što negativno utječe na djetetovu samosvijest i samopovjerenje.

Osim osnovnih higijenskih navika odgojitelj treba djecu poučiti o važnosti brige o urednosti školskoga pribora i torbe, kao i odjeće i obuće. Djeci koja nisu prihvatila načine slaganja odjeće potrebno je pomoći u toj aktivnosti kako bi je naknadno mogla samostalno izvoditi. Djeci možete dati pribor za čišćenje obuće i pokazati kako da to čine; ona će uživati u svim poslovima u kojima mogu oponašati ponašanje odraslih osoba.

Dijete postupno sve manje spava, tako da na kraju te dobi spava 10 do 11 sati, ali tu postoje velike individualne razlike. Djetetu u dobi od šest do sedam godina manje je stalo do sna nego djetetu u dobi od četiri i pet godina. Predškolsko dijete dosta sanja, a snovi su obično ugodni i iz svakodnevnoga života, ali ponekad mogu biti i vrlo teški. Kod djece najčešće su bolesti dišnih organa (grla i pluća). Nesretni su slučajevi česti kod djece, i to padovi i prometne nesreće, a češće kod dječaka nego kod djevojčica.

Dijete do dobi od sedam godina ne bi trebalo samostalno sudjelovati u prometu. Uvijek treba biti u pratnji odrasle osobe. Ipak, dijete je potrebno pripremiti na samostalno kretanje u prometu (hodati smireno, bez trčanja i guranja s vršnjacima, hodanje po pločniku, prelazak preko ceste na pješačkome prijelazu, poštovati znakove semafora, paziti na vozila prilikom prelaska preko ceste gledajući na jednu te na drugu stranu). S djecom je potrebno razgovarati o svim opasnostima ulice, kao npr. nepoznate osobe, životinje lutalice, oštećeni pločnici s pukotinama i rupama na kojima se djeca mogu ozlijediti ako nisu oprezna u kretanju.

Djeca se samostalnije i brže postavljaju u organiziranu formaciju: u red, u kolonu, u vrstu, po parovima u više kolona, iz jednoga kruga u nekoliko krugova, kretanje u koloni po jedan ili u parovima te okretanje na lijevu ili desnu stranu.

Potencijalni ishodi djetetova stjecanja samostalnosti i sigurnosti	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Samostalno se oblači • Uči vezati vezice • Pere zube bez ičije pomoći • Oprezno prelazi preko ulice u društvu odraslih osoba • Sámno se četka ili češlja • Sámno se umiva i maže kremom • Samostalno se hrani • Služi se priborom za jelo • Zna upotrijebiti ubrus • Ne govori s hranom u ustima • Završava jelo u razumnome roku • Drži ruke na stolu i ne ometa druge dok jede • Pere ruke poslije upotrebe toaleta • Zakopčava i otkopčava rajsferšlus na jakni • Zna objesiti kaput na kuku • Bira odjeću i kombinira dijelove • Samostalno posprema igračke i sobu • Mota i slaže odjeću • Vozi samostalno tricikl ili bicikl • Upravlja saonicama spuštajući se niz blaže nagibe • Ako ima priliku, uči plivati i voziti skije • Samostalno se ljulja na ljuljački • Samostalno se penje na tobogan i klackalicu • Bira pokrete za ples • Brzo uči plesnu koreografiju • Uči svirati instrumente 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre oponašanja • Vezivanje vezica, zakopčavanje dugmadi • Čišćenje obuće • Briga o urednosti odjeće • Izrada sredstava i igrački od papira i kartona • Igre na toboganu, klackalici i ljuljački • Oblačenje lutkama odjeće • Organiziranje različitih centara aktivnosti koji će pomoći razvoju higijenskih navika (liječničke ordinacije, kozmetičkoga salona i sl.) • Prikupljanje materijala za brigu o higijeni • Izrada panoa s pravilima skupine • Upotreba zaštite pri vožnji na biciklu, koturaljkama i skijama • Plesna koreografija djece i odgojitelja • Isprobavanje različitih instrumenata • Igra prepoznavanja prometnih znakova • Improvizacija prometnica u vrtiću ili dvorištu • Izrada semafora i prometnih znakova od kartona • Izrada makete grada, mjesta s glavnim zgradama, kućama i prometnicama • Igre priborom za jelo i posudama u improviziranoj kuhinji • Učimo kako se brinuti o vlastitome zdravlju (priče o održavanju higijene, odijevanju sukladno vremenskim prilikama, važnosti kišobrana i čizama kada pada kiša, kvalitetnoj prehrani itd.) • Pomaganje mlađoj djeci prilikom ostvarivanja postavljenih zadataka (npr. pomoć u rezanju

Ishodi razvoja djetetovih perceptivnih sposobnosti (osjetila vida, sluha i ravnoteže)

Do šeste godine života dijete je napredovalo u brzini i okretnosti, obogatilo je svoje kretanje pod pretpostavkom da je imalo prilike za to. U radu s djecom pred polazak u školu odgojitelji trebaju stavljati i složenije zadatke u kojima dijete treba savladati vješto, brzo određenu stazu na kojoj se nalaze tri do četiri prepreke. Prepreke moraju biti tako postavljene da se osigura pravilan ritam smjenjivanja napora s odmorom. Odgojitelj je često u prilici prekinuti igru djece i obratiti pozornost na sebe kako bi djeci dao novi zadatak. Zviždaljka nije pogodna jer negativno djeluje na djetetovo emocionalno stanje, a zapovijedi koje imaju povišen ton nisu primjerene stupnju njegove zrelosti. Najpogodniji način da se djeca umire ili obrate pozornost na ono što im odgojitelj želi reći jest udaranje dlana o dlan ili podizanje desne ruke. U slučaju kada odgojitelj podigne desnu ruku, djeca koja su vidjela da je on podignuo ruku, podižu i oni uz uvjet da prestanu pričati. Sve dok sva djeca ne podignu ruku, ne nastavlja se aktivnost. Objašnjenja i upute trebaju biti kratke i jasne.

U tom je životnom dobu dijete spremno sudjelovati te pokušavati nove stvari. Djetetu često ponudite raznolike nove namirnice i pritom ga potičite. Često su izbirljiva djeca ona koja su imala premalo mogućnosti za kušanje različitih jela ili su ih roditelji silili hranom. Pružite djetetu priliku za učenje. Ne trebate brinuti ako dijete ostavi hranu na tanjuru. Dijete neka prestane jesti kada je sito i neka jede kada je gladno. Hrana djetetu nudi zadovoljstvo, ugodan osjećaj i sigurnost, ali isto tako je nužna i za njegov rast i razvoj. Djeca oponašaju roditelje i odrasle osobe i pri hranjenju. Kao dobar uzor, pomoći ćete djetetu da razvije zdrave navike hranjenja. Zdrava prehrana petogodišnjega djeteta ne razlikuje se od vaše zdrave prehrane. Pokušajte djetetu ponuditi raznovrsnu zdravu hranu jer će na taj način dijete dobiti sve hranjive tvari, vitamine i minerale koji mu trebaju za rast i razvoj, a istovremeno će oblikovati zdrave navike hranjenja i to je odličan ulog za život.

Razvijanje osjećaja za ravnotežu i dekorativnost tehnikama kolaža i mozaika, pokrivanje veće površine aplikacijom. Razvijanje umješnosti u tehničkim radnjama. Dosljednije pokrivanje bojama površine papira svih formata. Za bogaćenje vizualne percepcije treba se koristiti slikama, filmovima, fotografijama, predmetima, umjetničkim slikama i slikovnicama.

Potencijalni ishodi razvoja djetetovih perceptivnih sposobnosti (razvoja osjetila)	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Obavlja zadatke stojeći na jednoj nozi • Izvršava zadatke hodajući po gredi • Prelazi manju dužinu poskakujući • Gađa pomične i nepomične ciljeve • Rješava zadatke na znak dan preko osjetila vida ili sluha • Razlikuje osnovne vrste namirnica (specifične za njegovo okruženje) prema okusu, izgledu i dodiru • Prepoznaje poznate melodije • Razlikuje zvukove poznatijih glazbenih instrumenata • Razlikuje i prepoznaje širi spektar boja • Povezuje boje s predmetima i pojavama u prirodi 	<ul style="list-style-type: none"> • Izrada glazbenih instrumenata • Izvođenje brojalica uz pratnju udaraljki • Izvođenje pjesama uz pokrete tijela • Mijesi tijesto i oblikuje pletenicu • <i>Pravimo zimnicu</i> (rezanje kupusa, paprike, mrkve i krastavaca) • <i>Pravimo voćnu salatu</i> (izrezivanje i dekoriranje voća) • Izrada vlastite slikovnice (uvezivanje papira i crtanje slika) • Gađanje mete lopticama • Igra klikerima • Igra lastikom • Skakanje u vreći • Prenošnje ping-pong loptice u žlici koju se drži u ustima

<ul style="list-style-type: none"> • Izražava sklonost prema određenoj boji • Razlikuje predmete prema obliku • Uspoređuje predmete različite veličine • Opisuje i primjenjuje pojmove kao što su: veće – manje, duži – kraći, iznad – ispod, mnogo – puno – malo, lijevo – desno, viši – niži, brzo – sporo, tanje – deblje, teže – lakše) 	<ul style="list-style-type: none"> • Slaganje sitnih <i>puzzlei</i> prema slici • Bojenje slike na temelju zadanih kriterija • Izrada slike lijepljenjem sjemenki (kukuruza, pšenice itd.) • Igra labirinta • Igra <i>Pronađi blago na temelju zadane mape</i> • <i>Oboji prema uputi</i> • Pjesma o bojama; priča o bojama • <i>Pronađi sve što je okruglo</i> • <i>Pronađi sve što ima oblik kocke</i>
---	---

SPOZNAJNI RAZVOJ (svijet oko sebe)

Zadatci za djetetov spoznajni razvoj:

- Aktivnostima na sadržajima pripreme za školu poticati opći razvoj spoznajnih funkcija, a poglavito logičkih operacija i kritičkoga mišljenja, te izgrađivanje osnovnih kategorija uzroka i posljedica, ravnoteže i nepromjenjivosti;
- Praktičnim postupcima promatranja, eksperimentiranja, predviđanja, provjeravanja i dokazivanja izgrađivati osnove znanstvenoga mišljenja;
- Omogućavati djeci stjecanje znanja o prirodnoj i društvenoj sredini te neophodnih vještina i umijeća kao osnove za daljnje obrazovanje u osnovnoj školi;
- Poticati razvoj pamćenja uz pomoć priča, pjesama i dr.
- Postupno proširivati i produbljivati elementarno matematičko znanje;
- Pozitivno utjecati na opći spoznajni razvoj djece oslobađajući ih ovisnosti o opažanju danog i pridonoseći shvaćanju bitnoga iz okoline u kojoj djeca žive;
- Oblikovati djetetovu sposobnost uočavanja problema koji počivaju na kvantitativnim odnosima, pomagati djetetu da shvati funkciju i prirodu matematičkih sredstava u rješavanju tih problema te da primjenjuje neke početne matematičke postupke kao uvod u početnu matematiku;
- Pridonositi, i nadalje, oblikovanju općih osobina djetetove ličnosti, kao što su radoznalost, samostalnost, inicijativnost, točnost itd.;
- Omogućavati djeci bogato okruženje koje će ih motivirati za istraživačke aktivnosti;
- Organizirati posjete bližoj okolini kako bi se potaknuo spoznajni razvoj djece.

✚ Ishodi razvoja djetetovih sposobnosti mišljenja, zaključivanja i pamćenja

U okviru spoznajnoga razvoja važno je da nastavnik/odgojitelj potiče:

- Razvijanje osjećaja za oblik i prostor kao težnju da se stvori cjelovitost i proporcionalnost;
- Njegovanje i razvijanje osjećaja za ulogu i raspored pojedinih materijala i likovnih elemenata u gradnji, konstituiranju i oblikovanju predmeta bliskih dječjem zanimanju;
- Samostalno oblikovanje danim materijalom na zadanu temu (glinom, plastelinom, glinamolom, tijestom itd.) te pokušaj oblikovanja glavne mase iz jednoga komada, s dodavanjem detalja;
- Uvođenje u ostvarivanje skupnoga rada;
- Imenovanje i razlikovanje veličina. Ocjenjivanje veličina na temelju vizualne percepcije i uočavanje odnosa među predmetima;
- Višestruko uspoređivanje veličina i nizanje više predmeta u rastuće i opadajuće nizove na temelju manje uočljive razlike jedne osobine: dugo – duže – najduže; teško – teže – najteže i sl.
- Mjerenja s pomoću nekih priručnih sredstava: korakom, štapom, posudama raznih veličina, predmetima različite težine i dr., mjera: dužine, mase, volumena, mjere za tekućinu i za novac. Upotrebljavanje naziva nekih mjera koje se koriste u svakodnevnome životu:

kilogram, metar i dr.

- Upotreba pojmova: jednako, nejednako, više i manje;
- Nizanje konkretnih skupova u rastuće nizove na temelju broja elemenata u skupu;
- Uspoređivanje konkretnih skupova pridruživanjem i brojenjem (do 10) te zaključivanje o količinskim odnosima. Praktično sastavljanje i rastavljanje skupova.
- Uočavanje strukture broja. Upotreba rednih brojeva u igri i svakodnevnim aktivnostima;
- Prepoznavanje brojeva;
- Klasifikaciju – praktično grupiranje prema poznatim i novootkrivenim svojstvima predmeta, na temelju dvaju svojstava istovremeno. Imenovanje i opisivanje osobina prema kojima se grupira. Zamjećivanje predmeta koji ne pripada određenoj skupini.
- Serijaciju (nizanje) u uređivanju predmeta u rastuće i opadajuće nizove na temelju razlika među tim predmetima;
- Vještinu upotrebe raznih sredstava, sprava i aparata (škara, čekića, kliješta, povećala, vage, glačala, TV-a, CD-a, DVD-a, računala, mobitela, drva, plastika i dr.) te rukovanja njima;
- Upoznavanje životinjskoga svijeta. Upoznavanje domaćih životinja, šumskih životinja, ptica, gmizavaca, vodozemaca i kukaca. Imenovanje i razlikovanje životinja prema osnovnim vanjskim oznakama, načinu prehrane, mjestu življenja, koristi i štetnosti pojedinih životinja, brizi o mladuncima i sl. Klasifikacija životinja prema pripadnosti vrsti, prema vanjskim značajkama, prema načinu kretanja, prema vrsti prehrane i prema koristi za čovjeka.
- Pravilan odnos djece i odraslih osoba prema biljnome i životinjskome svijetu;
- Upoznavanje ljudskoga tijela (organi i njihova funkcija, rađanje i razlike među spolovima);
- Skupno rješavanje problema, zadataka i poslova; uzajamno prihvaćanje i razumijevanje;
- Pomaganje mlađoj djeci.

Treba obratiti pozornost na izbor tekstova za čitanje i pričanje te na izbor stihova za učenje napamet i stihova za obradu radi umjetničkoga doživljaja, a sve radi afirmacije ambijentalnih književnih vrijednosti koje su dio širokoga spektra kulturnoga naslijeđa.

Potencijalni ishodi razvoja djetetovih sposobnosti mišljenja, zaključivanja i pamćenja	Orientacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none">• Uz poticaj i podršku prepričava poznate priče uključujući i važne detalje• Pamti sadržaje priča i pjesama• Ilustrira odslušanu priču• Prepoznaje većinu brojeva od jedan do 10• Prepoznaje većinu slova ili sva slova svoga imena• Najčešće zna napisati svoje ime• Uz poticaj i podršku postavlja pitanja i daje odgovore na postavljena pitanja• Počinje povezivati vrijeme s dnevnim rasporedom• U stanju je značajno održati pozornost• Koncept vremena mu se proširuje na razumijevanje prošlosti i budućnosti u ovisnosti o glavnim događajima (npr. o rođendanu)• Prepoznaje jučer, danas i sutra• Nabraja dane u tjednu i godišnja doba• Može imenovati geometrijska tijela (loptu, kocku, kvadar i valjak) i jednostavnije geometrijske oblike (trokut, krug, kvadrat i pravokutnik)• Uočava skupove• Oblikuje skupove na temelju pojedinih elemenata i različitih kriterija• Prepoznaje znamenke• Uspoređuje brojnosti skupova pridruživanjem• Spontano označava brojnost skupova, broji	<ul style="list-style-type: none">• Igrolike aktivnosti sparivanja, gdje se djeci daju po dva predmeta koji mogu činiti jedinstvo (tanjurić i šalica; mladunče i majka, i sl.)• Intelektualne aktivnosti kombiniranja različitih predmeta: čaše ili šuplje kocke koje se mogu stavljati jedna u drugu, alke različitih veličina i boja koje se mogu nizati na uzice ili štapiće, male kocke (od kojih djeca prave „kulu“, „vlak“, „most“), perle koje se mogu nizati ili stavljati u čaše ili bočice i potom prosipati, papir i olovku, razne papire i kartone za presavijanje, plastelin• Uviđanje jedne značajke predmeta i njihovo pridruživanje• Na temelju doživljenoga prepričavanje kreativnoga stanja i izražavanje• Dnevni ritam aktivnosti – slikovno izražena vrteška• Kroz obilje prirodnoga materijala omogućiti djeci neposrednu manipulaciju i istraživanje (lišća, cvijeća, trave i dr.)• Sastavljanje priče na temelju zadanih riječi• <i>Pravimo strip</i>

<p>članove i uvodi nove članove u skupove</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oblikuje jednakobrojne skupove • Uspostavlja jednakbrojnost skupova na razne načine (dodavanjem novih članova ili izmještanjem članova) • Prepoznaje i imenuje elemente skupa, predstavlja skup modelom i crtežom • Može navesti po čemu su neki predmeti slični, a po čemu različiti • Uviđanje jedne značajke predmeta i njihovo pridruživanje • Niže predmete od manjeg ka većem, nižeg ka višem, užeg ka širem, i obrnuto • Mjeri dužinu i težinu (malo kasnije i obujam) • Voli postavljati pitanja • Voli crtati i slikati, služi se bojama • Najbolje uči kroz otkrivanje • Značajnije predstavlja simbole • Upotrebljava riječi <i>moгуće, možda, sigurno, nikako</i> • Razvijanje tehničkih i higijenskih navika • Sposobno dvadesetak minuta koncentrirati pozornost • Još uvijek sklono počinjanju više aktivnosti • Razvija nove oblike mišljenja (više se oslanja na predodžbe) • Slijedi dogovorena pravila rasprave 	<ul style="list-style-type: none"> • Rješavanje zagonetki • Igra <i>Kad bi ...</i> • Izmišljamo imena životinja • <i>Meni je smiješno ...</i> • Izrada kalendara igračaka • <i>Kockice slovarice</i> • Mozaik od geometrijskih oblika • Izrada vrteške za godišnja doba, dane u nedjelji • Izrada vlastitih slikovnica (ilustracija i teksta) uz pomoć odgojitelja • Izrada albuma životinja (klasifikacija na domaće životinje, šumske životinje i dr.) • Mjere i mjerenje: opažanje, shvaćanje i praktično mjerenje različitih veličina (dužine i težine) • Geometrijska vrteška • Nizanje kockica od manje ka većoj, slamčica od kraće ka dužoj • Crtamo na zadanu temu (prema priči, pjesmi, doživljaju) • Lutka, zec, kuća i automobil od geometrijskih oblika (sastavljanje i lijepljenje na papir) • Zapisivanje dječjih pitanja na pano i zajedničko traganje za odgovorima (u enciklopedijama i rječnicima te kod kuće s roditeljima)
--	--

Ishodi razvoja djetetovih istraživačkih sposobnosti

U okviru predškolske ustanove potrebno je omogućiti:

- eksperimentiranje predmetima i materijalima da bi se došlo do njihovih svojstava i međusobnih odnosa (topljivosti, zaustavljivosti, privlačenja na temelju magnetizma i elektriciteta i dr.);
- klasifikaciju na temelju izvedenih svojstava (predmeti koji se mijenjaju u vodi i oni koji se ne mijenjaju, koje privlači magnet i koje ne privlači, koji imaju zvuk i koji ga nemaju i dr.);
- individualni prilaz djeci, kako bi djeca koja nisu zadovoljavajuće pripremljena za samostalan rad dobila posebne zadatke u kojima bi neposredno i vlastitom aktivnošću dolazila do rješenja zadataka;
- poticanje djece da prema svojim mogućnostima budu sve spretnija, snalažljivija i konstruktivnija u upotrebi različitoga materijala, pribora i pomagala;
- poticanje djece da kroz praktične postupke, promatranja, eksperimentiranja, provjeravanja i dokazivanja izgrađuju temelje znanstvenoga mišljenja;
- otkrivanje razlika između prirodnih pojava (sunca, vjetra, oblaka, vodotoka, vatre i dr.) i živih bića;
- otkrivanje i razlikovanje raznih vrsta nežive tvari i njezinih svojstava (prirodne tvari – voda, snijeg, led, pijesak, glina, kamenje itd. i umjetne tvari – metal, staklo, papir, skaj itd.);
- skupljanje uzoraka iz prirode (lišća, cvijeća, plodova, kamenčića, grančica, perja, kućica puževa i školjki i dr.), njihovo sređivanje prema dogovorenim kriterijima i čuvanje u zbirka ili upotreba tijekom kreativnih aktivnosti;
- prikupljanje uzoraka prepariranih biljaka, sušenoga lišća, suhih plodova, otisaka kore, grančica, presjeka stabla i sl. ne nanoseći pri tome štetu životnoj sredini;
- aktivnosti na uočavanju uzročno-posljedičnih veza i odnosa u prirodi (sunčano je – postaje toplije; puše vjetar – grane se ljuljaju; pada kiša – pada snijeg) i njihovo povezivanje s vremenskim uvjetima;
- eksperimentiranje materijalima gdje se djeca upoznaju s fizičkim pojavama

(magnetizmom, električitetom, svjetlosti, toplinom, kretanjem i sl.), ispituju svojstva vode i ponašanja predmeta u vodi, eksperimentiraju sa zrakom te eksperimentiraju u pijesku (suh, mokar, oblikovanje pijeska, kopanje tunela, prenošenje, mjerenje i sl.);

- aktivnosti u akustici (nastanak i prostiranje zvuka te način prenošenja);
- aktivnosti iz optike (promatranje kroz povećala, mikroskop; pokusi sa sjenkama; pokusi s prelamanjem svjetlosti u čaši vode);
- rad na računalu i istraživanje računalnih programa.

Nastavni/odgojitelj nastoji organizirati uvjete u kojima će dijete moći istraživati:

- mehaničke pojave – kretanje, brzinu, silu (ako jače gurnemo ili bacimo predmet, dalje će pasti, kretanje predmeta na vodoravnoj i kosoj plohi, ravnoteža na vagi, klackalice i sl.);
- meteorološke pojave – pokusima, na pogodan način, upoznati djecu s nastajanjem kiše, rose, leda i drugih atmosferskih pojava;
- svjetlosne i zvučne pojave – izvori svjetlosti (sunce, sijalice, baterijska svjetiljka i sl.);
- svjetlost i sjenke (upotrebljavati prigodne situacije u prirodi – sjenku drveta, zgrade i čovjeka);
- nastajanje zvuka – zvuci koje proizvode razni predmeti. Razlikovati buku, šum, zvuk i ton. Prostiranje zvuka kroz zrak, vodu i kruta tijela.
- promjene u biljnome svijetu. Zapažanje promjena u životinjskome svijetu;
- promjene u prirodnim pojavama (Zapažanje: dani vedri, tmurni, magloviti ili hladni, smrzavanje vode, proljetna kiša, bujanje rijeke, grmljavina, sijevanje, nastajanje suša i dr.);
- žitarice (pšenicu, kukuruz), povrće (krumpir, grah, kupus, luk, rajčicu, papriku, špinat, salatu, mrkvu i dr.), voće (jabuku, šljivu, trešnju, dunju, grožđe, kupine, maline, južno voće), cvijeće (ružu, ljiljan, karanfil, maslačak itd.) i drveće (listopadno i zimzeleno drveće) te ih upoznavati;
- građu biljaka – korijen, stablo, grane, list, cvijet, kora drveta, pupoljak i plod. Razmnožavanje, rasteenje, umiranje biljaka (svjetlost, toplina, zrak i tlo).
- klasifikaciju biljaka po boji, veličini, mirisu, po mjestu gdje rastu te po vremenu kada se pojavljuju.

Potencijalni ishodi	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Počinje upotrebljavati sat • Slobodno rukuje stvarima i ispituje njihove osobine i funkcije • Istražuje svojstva biljaka i životinja • Prepoznaje neke osobine živih bića i neke osobine neživoga okruženja • Donosi zaključke na temelju promatranja pojava u prirodi • Razlikuje zvukove • Izvodi jednostavne pokuse • Rado eksperimentira materijalom • Istražuje prirodnu i društvenu sredinu • Prepoznaje prirodnu baštinu u neposrednom okruženju • Prepoznaje mjesta u životnom okružju na koja se odlaže otpad • Prepoznaje promjene u prirodi povezane s godišnjim dobima • Svojom znatiželjom i idejama potiče ostale na istraživanje • Rastavlja predmete kako bi saznalo od čega se sastoje • Razlikuje predmete na temelju materijala od kojeg su građeni 	<ul style="list-style-type: none"> • Kalendar riječi za godišnja doba • <i>Odredi kakvo je</i> (davanje što više pridjeva nekom predmetu) • Igre ogledalom • Izrada sata od kartona • Izrada pješčanoga sata • Igre svjetlom (promatranje prirodnih i umjetnih izvora svjetlosti) • Igre istraživanja sjene (vlastite, ali i sjene predmeta različitih oblika) • Praćenje vremenskih prilika (uz upotrebu aplikacija sunca, oblaka, kiše i dr.) • Razvoj ekološke svijesti (ideje za načine štednje vode i električne energije) • Recikliranje papira • Tehnika kaširanja papira • Izrada košara/kanti za otpatke (za papir, plastiku, staklo, biootpad) • Izrada vjetrenjače • Istraživanje svojstava vode • Izrada vodenice • <i>Što pliva, a što tone?</i> • Igra dobacivanja loptom <i>Zemlja, more, zrak</i> (svatko tko uhvati loptu treba reći životinju koja je

<ul style="list-style-type: none"> • Brzo prihvaća operacije na računalu • Ozbiljno shvaća brigu o okolini (ekologiju) • Predviđa ishode prilikom izvođenja pokusa • Razmjenjuje mišljenje s vršnjacima tijekom istraživanja • Opisuje biljke • Imenuje dijelove biljaka 	<p>karakteristična za zemlju, more ili zrak)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Sadimo biljke (u vrt, u lonce) • Promatranje faza rasta biljki (fotografiranje, crtanje itd.) • Pravljenje zbirke listova i cvjetova • Pripremanje hrane (uočavanje značajki različitih namirnica tijekom njihove obrade za kuhanje) • <i>Što sve možemo s tijestom?</i> • Edukativne igre na računalu • Igre magnetom (npr. pecaljke s magnetom) • Istraživanje uz pomoć mikroskopa
--	--

SOCIJALNO-EMOCIONALNI RAZVOJ

Zadaci za djetetov socijalno-emocionalni razvoj:

- Razvijati djetetovu svijest o tome da je obitelj uređena zajednica u kojoj se svatko ponaša prema pravilima te da se članovi obitelji trebaju razumijevati i paziti;
- Raditi na izgradnji djetetova osobnoga stava da se prema prirodnoj i društvenoj sredini ophodi tako da ju štiti, unapređuje i održava kao pojedinac i u suradnji s drugima;
- Razvijati djetetovu svijest o prometu kao grani gospodarstva koji se odvija prema strogo utvrđenim pravilima;
- Razvijati djetetovu svijest da čovjek može utjecati na promjenu životne okoline u pozitivnom i negativnom smislu;
- Upućivati djecu i pomagati im te organizirati praktične vježbe prelaska ulice, na ulici i raskrižju;
- Poticati djecu na razmišljanje koje bi se kukce moglo promatrati u prirodi;
- Omogućavati djeci da steknu iskustva i znanja o biljnima i životinjskome svijetu;
- Utjecati na razvoj djeteta pojedinca da donosi ekološke odluke i s njima uskladi svoje ponašanje;
- Poticati djetetovo uočavanje jedinstva organskoga svijeta odnosno međuovisnost, povezanost i ravnotežu u prirodi;
- Promatrati i tumačiti određene pojave i promjene koje su nastale čovjekovim djelovanjem;
- Planirati te osmišljavati dječje igre i interakcijsko učenje u prirodnoj okolini;
- Uključivati roditelje i druge zaposlenike u vrtiću u ostvarenje programskih sadržaja;
- Procijeniti djetetov individualni napredak te ga motivirati za rad;
- Poticati djecu da emotivno reagiraju na širok krug pojava u društvenome životu i u umjetnosti, na izražavanje stvaralaštva i na svijet moralnih vrijednosti;
- Razvijati djetetov empatični odnos prema drugim ljudima;
- Poticati djetetove oplemenjene i produbljene pozitivne emocije;
- Raditi na djetetovu izgrađivanju vlastitih načina izražavanja emocija;
- Motivirati djecu da što realnije i iskrenije interpretiraju emocije drugih osoba, poglavito u konfliktnim situacijama;
- Naučiti djecu da se nose s neuspjehom, da iz pogreške izvuku pouku;
- Razvijati djetetov estetski osjećaj, doživljaj lijepoga i skladnoga;
- Pružati ljubaznost, razumijevanje i podršku stvarajući situacije u kojima se dijete može dobro osjećati i opušitati;
- Pokazivati djetetu razumijevanje i pozitivan osobni stav;
- Njegovati djetetovu društvenost, pozitivne stavove ličnosti i humane težnje;
- Razvijati djetetovu toleranciju na frustraciju i prihvaćanje pravila;
- Ojačati djetetovu sposobnost razlikovanja stvarnih osjećaja od pokazanih;

- Razvijati djetetovu svijest da je stavljanje u položaj drugoga početni uvjet za izlazak iz sukoba;
- Poticati djetetovu sposobnost rješavanja problemskih situacija i snalaženja u njima na konstruktivan način;
- Razmjenjivati shvaćanja i stavove u vezi sa socijalnim pojavama;
- Razvijati djetetovu suradnju i kooperativnost u igrama koje ne sadrže natjecanje;
- Nastojati da dijete što vjernije izrazi unutarnji doživljaj, kako bi ga drugi mogli prepoznati;
- Poticati djecu te im pomagati da pronađu vjerodostojan izraz koji opisuje njihove osjećaje;
- Stavljati dijete u poziciju drugoga, da uočava, uspoređuje i zaključuje radi li se o vjerodostojnim osjećajima;
- Poticati dijete da traži što više rješenja na koji način može pomoći drugome u nevolji;
- Poticati djetetovu toleranciju na različitost;
- Motivirati djecu da pronalaze smisao u pravilima, zakonima i konvencijama;
- Raditi na djetetovu prihvatanju dogovorenih pravila i normi u kontekstu igranja.

✚ Ishodi djetetova stjecanja znanja i razvoja ekosvijesti o živoj i neživoj prirodi u njegovoj neposrednoj okolini

U godini kada djeca polaze u školu vrlo je bitno da budu pripremljena za život, da obavljaju složenije zadatke i da prihvate osnovna pravila u ponašanju. Ta iskustva djeca stječu samostalnim sustavnim promatranjem prirodnih i društvenih pojava te eksperimentiranjem s njima. Djeca u toj dobi pokazat će zanimanje za još složenije procese u životu njihove okoline; stoga im treba omogućiti da otkrivaju uzročno-posljedične veze pojava u prirodi. Odgojitelj treba izbjegavati da priopći znanja u gotovu obliku; on treba djeci ostaviti prostor za samostalni rad, da se oslanjaju na načelo očiglednosti te da postavljaju pitanja. U ostvarivanju sadržaja iz neposredne žive okoline poželjno je da se odgojitelji koriste promatranjem kao metodom u radu s djecom. Pri promatranju djeca mogu uočavati specifičnost biljnoga i životinjskoga svijeta. Osim promatranja koriste se i drugim metodama u radu, kao što su mjerenje, prikupljanje i uspoređivanje.

Da bi se taj proces što kvalitetnije ostvario, poželjno je upotrebljavati pomoćna sredstva, kao što su herbarij, posjeti, samostalne izložbe ili eksperimenti. To su velike mogućnosti za bogaćenje dječjih spoznaja o biljkama i životinjama za koje djeca pokazuju posebna zanimanja.

Sadržaje koji su u vezi s događajima i proslavama značajnih datuma iz neposredne okoline djeci treba približiti ne samo dekoracijom prigodnoga kutka u vrtiću nego i konkretnim posjetom određenim mjestima, javnoj manifestaciji te organiziranjem susreta i razgovora s važnim ličnostima.

Dijete u godini pred polazak u školu treba osposobiti da se pravilno orijentira u prostoru, poglavito da prihvati naviku pravilnoga prelaska preko ulice. Ništa manje nije važna ni slušna pažljivost u razlikovanju udaljenosti zvuka motora i smjera odakle zvuk dolazi. Prometni znakovi upozorenja važni su i zato ih dijete treba od najranijih dana čitati, a ne samo pred polazak u školu. Za rad na tim sadržajima osim životne stvarne situacije mogu se upotrebljavati i improvizirani prometni poligoni u dvorištu vrtića, za razne vrste igara i igrolikih aktivnosti koje će njegovati kulturu ponašanja u prometu bilo da se radi o pješaku ili vozaču.

<p style="text-align: center;">Potencijalni ishodi djetetova stjecanja znanja i razvoja ekosvijesti o živoj i neživoj prirodi u njegovoj neposrednoj okolini</p>	<p style="text-align: center;">Orientacijske aktivnosti / ideje za rad</p>
<ul style="list-style-type: none"> • Izvršava svoje obveze samostalno ili uz pomoć nekoga od članova obitelji • Zna osnovne podatke o sebi i svojoj obitelji • Imenuje dijelove čovjekova tijela i razlikuje obilježja između spolova prema izgledu • Ovladava radnim navikama (prehrane i higijene) te njeguje zdravstvene navike sukladno svojim sposobnostima • Ima razvijenu svijesti o pravima i obvezama tijekom boravka u vrtiću te o važnosti pridržavanja tih prava i obveza; poznaje vrtić kao cjelinu • Ima jasnu predstavu o svome mjestu življenja • Razlikuje mjesta stanovanja (selo – grad) • Imenuje godišnja doba prema vremenskim prilikama • Prepoznaje određene dijelove dana • Razlikuje važnost raznovrsne hrane i zdrave od nezdrave hrane • Prepoznaje vozila javnoga prijevoza; samostalno i sigurno prelazi ulicu; raspoznaje prometne znakove koji se nalaze na putu od kuće do vrtića; samostalno i sigurno dolazi u vrtić koristeći se najsigurnijim i najkraćim putem; koristi se pješačkim prijelazom (zebrum) za prelazak ulice; koristi se pločnikom za kretanje ulicom s pločnikom i kreće se lijevom stranom ulice bez pločnika • Aktivno sudjeluje u proslavama i blagdanima • Prepoznaje osnovne vizualne i druge simbole države Bosne i Hercegovine • Ima temeljna znanja o životinjskome svijetu, procesu dobivanja mlijeka i mliječnih proizvoda; može istraživati i dovoditi u vezu uzajamnost svijeta biljaka i životinja; vodi brigu o kućnim ljubimcima u kući, vrtiću itd.) • Prepoznaje i imenuje predstavnike biljaka i životinja iz neposrednoga okruženja • Razumije na koji se način treba ophoditi prema prirodi i zaštititi ju 	<ul style="list-style-type: none"> • <i>Život i rad u roditeljskome domu</i> (pomaganje članovima obitelji u radu i održavanju stana; crtanje obiteljskoga stabla; obiteljski odnosi u užem i širem smislu; zanimanje članova obitelji i radne organizacije u kojima članovi obitelji rade; poznavanje vlastitoga imena i prezimena; međusobni odnosi i ravnopravnost spolova; namještaj u stanu; osobna higijena i higijena u stanu; praktična primjena jednostavnih kućanskih aparata; izrada maketa namještaja) • <i>Vrtić kao moj dom</i> (prostorijske vrtića i njihova namjena; radno osoblje u vrtiću; namještaj i njihova funkcija; didaktička sredstva i materijali) • <i>Moje mjesto i okolina</i> (konstruktivna gradnja makete moje okoline u trodimenzionalnome obliku; izrada reljefa od plastelina i vode; iscrtavanje granica mjesta u kojemu dijete živi; crtanje nešto prepoznatljivoga što karakterizira to mjesto; radne organizacije u blizini vrtića; upoznavanje s kazalištem, parkovima i spomenicima) • <i>Godišnja doba</i> [praćenje promjena u prirodi u godišnja doba; promatranje vremena tijekom dana; bilježenja podataka i njihovo predstavljanje (tablica, grafikon); izrada zidnih panoa (lente vremena); bilo je ... sada je ... bit će ...; mjerenje i bilježenje vanjske temperature (iščitavanje temperature s termometra koji je postavljen na sjenovito mjesto balkona ili drugdje); uočavanje promjene na biljkama, žitaricama, povrću i voću pod utjecajem vremenskih prilika]; • <i>Djeca u prometu</i> (vozila javnoga prijevoza i ponašanja u tim vozilima; stajališta; sredstva javnoga prijevoza; raskrižja i prijelaz preko raskrižja; praktična vježba zajedničkoga i pojedinačkoga kretanja ulicom te prelazak preko ulice) • <i>Priprema i proslava svih značajnijih međunarodnih, državnih i lokalnih blagdana</i> (prigodne svečanosti u povodu obilježavanja godišnjih doba; svečanosti na početku i kraju školske godine; Dan djeteta, Dan majki; Sudjelovanje u malim raspravama na temu prava djeteta te iznošenje mišljenja, stavova) • <i>Biljni svijet</i> (upoznavanje, promatranje, imenovanje i opisivanje biljaka, mjesta i okoline); istraživanje i saznavanje kako biljka živi i raste u različitim ekosustavima, kao što su: njiva, livada, šuma i voćnjak) • <i>Životinje</i> [(upoznavanje, promatranje, imenovanje i opisivanje životinja iz neposredne okoline (domaćih i divljih životinja); što se sve dobiva od mlijeka; posjet mljekari ili nekoj farmi na kojoj se uzgajaju krave, ovce ili koze; otkrivanje: uzajamni lanac prehrane biljaka i čovjeka; upoznavanje, promatranje i istraživanje životinja u njihovu ambijentu, kao što su: leptiri, kukci, kišne gliste, muhe, pčele i pauci; istraživanje i otkrivanje na koji način se hrane i održavaju kućni ljubimci (ribice, ptice i kornjače);

<ul style="list-style-type: none"> • Eksperimentira s predmetima i materijalima da bi došlo do njihovih svojstava i međusobnih odnosa; uočava opasnosti od neispravnih kućanskih aparata; uz pomoć starijih osoba upotrebljava razna sredstva, sprave i aparate i rukuje njima • Prepoznaje umjetne tvari (staklo, plastiku i gumu) • Prepoznaje onečišćivače u životnome okruženju 	<p>promatranje životinja u kutku prirode (terariju, akvariju, akvaterariju), na koji način žive; uočavanje specifičnosti i ponašanja nekih životinja, kako izgledaju i kako se pripremaju za zimu]]</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Ekologija</i> [važnost očuvanja okoline i štetni utjecaj onečišćene okoline na čovjeka (pokusi: zakopavanje stiropora, plastične vrećice, papira i lišća u zemlju, praćenje procesa te zaključivanje)] • <i>Neživa priroda i prirodne pojave</i> (razne vrste pokusa koji provjeravaju topivost, rastvorivost, magnetizam, promjene predmeta u vodi, meteorološke pojave, svjetlosne i zvučne pojave, svjetlost i sjenke, nastajanje zvuka, vještinu upotrebe te upotrebu raznih sredstava i aparata, kao što su škare, vaga, sat itd.)
--	---

✚ Ishodi moralnoga i emocionalnoga razvoja (stjecanje osobnoga identiteta i slike o sebi te o temeljnim pravima i vlastitoj ulozi) djeteta u godini pred polazak u školu

Osjećaji djece u godini pred polazak u školu postaju nestabilniji. I nadalje su intenzivni, ali nisu tako eksplozivni u manifestaciji. Očituje se izvjesna gradacija u izražavanju. Pozitivne osjećaje prema drugima brzo zamjenjuju negativni, a zatim odustajanje od jednih i od drugih. Nije rijetkost da se dijete povuče u sebe i da bude zabrinuto zbog nekog očekivanog ishoda. Ono je tada razdražljivo, agresivno i neposlušno. Međutim, isto tako je u stanju biti ljubazno, nježno i prijateljski nastrojeno. Izražavanje osjećaja mijenja se u ovisnosti o nametanju socijalnih ograničenja, prihvaćanjem normi i pravila kao i u ovisnosti o razvoju socijalnoga saznanja i socijalne inteligencije. Ljutnja je sve češća ako je dijete nepravedno optuženo, ako mu nisu ispunjena obećanja, ako se negativno uspoređi s nečim ili ako je predmet ismijavanja svojih vršnjaka. Ljubomora je u toj dobi sve prikrivenija i složenija, te se teže prepoznaje kod djece. Odgojitelj ne treba odobravati negativne osjećaje, kako što su bijes, neprijateljstvo i strah; međutim, treba pokazati razumijevanje prema djetetu koje ih izrazi i utjecati prije svega na način njihova izražavanja. Poglavitno je važno djecu ne osuđivati i ne vrijeđati zbog onoga što su osjetila i izrazila. Osnovni načini da se negativni osjećaji učine rjeđim jest njegovanje pozitivnih osjećaja te lijepih, prijateljskih i suradničkih odnosa među djecom i odgojiteljima. U razvoju pojma o sebi posebno je važno pomoći djetetu da razvije osjećaj samopouzdanja, što se može postići jedino stalnom manifestacijom prihvaćenosti djeteta bez uvjeta i rezervi. Također je važno da dijete shvati da se ponašanje može mijenjati svojom voljom prema vlastitim potrebama. Emotivne ekspresije vrlo često i sve češće bivaju sublimirane stvaralaštvom. Pozitivni osjećaji radosti, zadovoljstva i ugodnosti u toj dobi sve su češće izražene u situacijama pohvala, iznenadne koristi i druženja s vršnjacima. Dijete se sve češće raduje unaprijed ako mu je nagoviješten određen događaj ili nagrada. U toj dobi javlja se i ljubav kao emocija, i to posebno prema vršnjacima, ali i prema suprotnome spolu. Jenjava manifestacija ljubavi prema odraslima, kao da se ona podrazumijeva.

Potencijalni ishodi emocionalnoga razvoja djeteta u godini pred polazak u školu	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Sposobno predvidjeti situacije u kojima se osjećaji pojavljuju • Sposobno se identificirati s drugim osobama i razumije njihove osjećaje • Sposobnost i težnja da se vlastita proživljavanja dijele s bliskim ljudima • Sposobnost artikulacije osjećaja 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre koje sadrže zajednički rad i pomoć • Sudjelovanje u humanitarnim akcijama (dio kampanje za pomoć bolesnoj djeci kroz sudjelovanje u javnim manifestacijama) • Igre u kojima se pojavljuju simboličke imitacije, dramske igre koje djecu oslobađaju od unutarnje napetosti i postižu svoju unutarnju harmoniju • Dopunjavanje rečenica <i>Kad sam sretan, dode mi</i>

<ul style="list-style-type: none"> • Otporno je prema stresovima, napetostima i frustracijama, • Otpornost prema iracionalnim strahovima, primjereno svome uzrastu • Dijete umije razlikovati stvarne od predstavljenih osjećaja • Sposobnost samoocjenjivanja i samospoznaje • Sposobnost ocjenjivanja vlastitih mogućnosti • Točno opisuje situacije koje izazivaju strah, bijes i tugu 	<p>...; <i>Kad sam uplašen ...; Kad sam ljutit ...; Kad sam povrijeđen...</i>“</p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Ogledalo osjećaja</i> (igra u parovima u kojoj djeca imitiraju osjećaje) • <i>Statua tuge</i> (zamišljene razne tužne poze) • <i>Slike osjećaja</i> (razgovor tijekom razgledanja slika i situacija na slikama) • <i>Razgovor na temu iz priča u kojem se spominju osjećaji</i> • <i>Slika moga tijela</i> (bojim dijelove tijela na kojima osjećam emocije tuge, straha, sreće)
---	--

Ishodi razvoja djetetovih socijalnih odnosa i njegovanja njegove društvenosti

Nije rijetkost da roditelji uključe dijete u vrtić u godini prije polaska u školu a da nije savladalo određene socijalne vještine, pa se događa da se pri dolasku u vrtić ne želi odvojiti od svojih roditelja. Dobro je da takvo dijete najprije s roditeljima promatra organiziranu igru svojih vršnjaka. Ako poslije toga neće da uđe među djecu, treba ga ostaviti po strani, ne obraćati pozornost na njega nekoliko minuta, a potom ga pozvati u igru ili mu povremeno dodati loptu ili na neki drugi način nastojati da se pridruži djeci. Ako je roditelj prisutan tijekom aktivnosti, treba mu skrenuti pozornost na to da rad neprimjetno promatra sa strane ili da se aktivno uključi u aktivnost.

Djeca u godini pred polazak u školu vode više računa o tome kako značenje ima u očima okoline neki njegov postupak ili ponašanje. Javlja se potreba za afirmacijom i priznanjem. To je posebno uočljivo prilikom natjecanja, javnih nastupa i igara kojima je cilj nadmetanje s partnerom. Sa šest godina dijete shvaća da postoji potreba za uzajamnim poštovanjem i dogovaranjem odnosno poštovanjem dogovorenih pravila ponašanja ne samo u igri već i u životu. Djeca shvaćaju prijateljstvo kao recipročan odnos *ja tebi – ti meni* odnosno shvaćaju da mu je prijatelj onaj kome je ono prijatelj.

Potencijalni ishodi razvoja socijalnih kompetencija djeteta u godini pred polazak u školu	Orientacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Prepoznaje unutarnji doživljaj kako bi ga drugi prepoznali • Stavlja se u poziciju drugoga • Traži više kreativnih rješenja za problemske situacije i snalaženja u njima na konstruktivan način • Sposobno surađivati i kooperativno sudjelovati u problemskoj situaciji • Ima osjećaj tolerancije na različitost • Prati dogovorena pravila/norme skupine • Dobrovoljno se pridržava stegovnih pravila • Razvijena sposobnost da može surađivati i dogovarati se sa ostalim članovima skupine • Uspostavlja prijateljstva i sudjeluje u društvenim igrama s drugom djecom • Pohvaljuje i podržava drugu djecu 	<ul style="list-style-type: none"> • Igra zamišljanja situacija koje izazivaju određene osjećaje (strah, tugu ili radost) • Rješavanje socijalnih problema (situacije: bolestan prijatelj, druga djeca tuku njegova prijatelja, drugarica izgubila svoju lutku itd.) • Igre mašte: <i>Pronađi što više rješenja za rješenje konflikta</i> (rad u skupini) • Igre s karticama (razne situacijske pojave koje tretiraju rad, socijalne i spolne razlike itd.) • Kreiranje pravila ponašanja u skupini s ciljem da se prihvate norme/pravila u kontekstu igre • Isticanje pravila na javnome mjestu u vrtiću i razgovor o važnosti njihova poštovanja • Konstruktivna igra (Izrada triju kula koje trebaju imati obilježje stabilnosti, ljepote i visine), rad u trima skupinama uz korištenje istog materijala • Igre uspostave pozitivne komunikacije (međusobno sporazumijevanje uz upotrebu neverbalne komunikacije) • U centru društvenih igara i didaktičkoga materijala djeci ponuditi edukativni materijal za društvene aktivnosti, kao što su: tangram, šah, domino, mica, ix-ox, igračke s

u situaciji koja nije natjecateljskog karaktera te im pomaže	logičkim sređivanjem i redanjem te suradnjom • Igra <i>Pogodi tko je vođa</i> (u krugu jedno dijete započinje neke pokrete a dijete u centru pogađa tko je vođa)
--	---

KREATIVNO-STVARALAČKI RAZVOJ

Zadaci za djetetov kreativno-stvaralački razvoj:

- Poticati djetetovo stjecanje sposobnosti sve potpunijeg i sigurnijeg likovnog izražavanja svojih ideja te predstavljanje svoga odnosa prema svijetu, prema drugim ljudima i prema samome sebi, uz izvjesnu preradu i uopćavanje tih odnosa;
- Raditi, i nadalje, na njegovanju djetetovih prirodnih sklonosti za likovni jezik i njegovo postupno obogaćivanje;
- Razvijati djetetova vizualna i taktilna opažanja;
- Predstavljati djeci nova opažanja i spoznaje o prostornim odnosima, materijalnim svojstvima i likovno-estetske obilježavanju prostora, živih bića i predmeta u njihovoj okolini; i nadalje razvijati njihov urođeni i stečeni likovno-estetski senzibilitet, sposobnost opažanja i uspoređivanja, stvaralačku maštu, likovno-estetsko mišljenje te pamćenje i produbljivanje likovno-estetske izražajne i oblikovne sposobnosti djece;
- Omogućavati djeci da upoznaju likovni pribor, podloge i materijale te da se njima spretno i slobodno služe u likovno-estetskim stvaralačkim aktivnostima; i nadalje poticati i jačati njihove želje i potrebe za slobodnim i samostalnim likovnim izražavanjem i oblikovanjem s pomoću crta, oblika i boja u raznim, njima pristupačnim i pogodnim, likovnim tehnikama i materijalima i u različitim varijacijama, te učvršćivati i nadalje razvijati stečena radna i stvaralačka iskustva, vještine i radne navike djece u likovnom stvaralačkom radu;
- Njegovati djetetovu sposobnost likovnog zamišljanja i prikazivanja prostora i prostornih odnosa, živih bića i predmeta, njihova položaja, rasporeda i kretanja u prostoru; njegovati djetetove sklonosti za ilustrativnim prikazivanjem i doživljavanjem te za dekorativnom obradom predmeta i površina; pobuđivati djetetovu likovno-estetsku radoznalost i razvijati likovni ukus i kriterije te poticati i razvijati inicijativnost, motiviranost i zainteresiranost djeteta za likovno-estetskim uređivanjem njegova životnoga i radnoga ambijenta;
- U procesu likovnog oblikovanja i nadalje učvršćivati djetetove kulturne, higijenske i radne navike;
- Stvarati kod djeteta navike prihvaćanja i njegovanja karakterističnih likovnih motiva kulturnoga miljea te čuvanja tekovina materijalne i duhovne kulture;
- Poticati prirodnost i cjelovitost dječjega izraza kroz pjevanje, igranje, ritmičko kretanje, ples te likovno, govorno i dramsko izražavanje;
- Razvijati djetetovu sposobnost izražavanja glazbene dinamike i ritma te poticati njegovo sudjelovanje u zbarskim individualnim izvedbama i prepoznavanju karaktera pjesme;
- Njegovati, i nadalje, i kultivirati dječji glas (pravilno disanje, jasan izgovor riječi te intonativno točno pjevanje pri individualnom i zajedničkom pjevanju);
- Razvijati, i nadalje, djetetovu glazbenost sa specifičnim sposobnostima (glazbeno pamćenje te osjećaj za ritam i za visinu);
- Poticati razvoj djetetovih trajnih interesa i ljubavi prema glazbi kako bi ona vremenom postala njihova trajna potreba;
- Razvijati djetetovu emocionalnu i estetsku osjetljivost;
- Poticati djecu na razne oblike stvaralaštva (pokret, likovno i literarno);
- Upoznavanjem i njegovanjem sevdalinke razvijati ljubav prema domovini;

- Razvijati govorno stvaralaštvo: jezične igre, dramske jezične igre te jezično-glazbeno i jezično-likovno stvaralaštvo;
- Razvijati jasan govor u akciji i djetetovu svijest o tome da ga netko gleda te da ono što se gleda treba prenijeti značenje igre ili priče;
- Poticati dosezanje određene vještine u igranju uloga, pri čemu treba nastojati da svi u drami surađuju;
- Stjecati sposobnost za sudjelovanje u kolektivnoj dramskoj igri uz zadržavanje individualnosti svakoga sudionika;
- Omogućavati djeci da slobodno predlažu i biraju glavne likove, a da odluke donose zajednički;
- Poticati djecu da se sama dramski organiziraju te im pomagati da nauče i znaju svoja prava i obveze;
- Osiguravati različite govorne modele: stariji – mlađi, poznati – nepoznati; ljudi različitih zanimanja: glumici – pjesnici, te roditelji i druga djeca;
- Pomagati djetetu da prijeđe put od predlagatelja i aktivnoga sudionika u zajedničkim aktivnostima igre do promatrača i svjesnoga kritičara svoga vlastitoga igračkoga ponašanja u raznim dramskim aktivnostima i kazališnim igrama;
- Voditi dramske radionice kroz razvojni pristup, igrački pristup te stvaralački i interaktivni pristup djeci;
- Snimati dječje predstave, kratke filmove u kojima djeca sudjeluju.

Ishodi djetetova kreativnog i stvaralačkog likovnog izražavanja

Dijete u godini pred polazak u školu ima dobro razvijen osjećaj za boje, često slika čistim intenzivnim bojama, bez miješanja. U crtežima ide korak dalje i crta unutarnji prostor. Ono crta po sjećaju, a ne po prirodi onoga što vidi i zna. Tako nastaju rendgenski ili transparentni crteži u kojima se sve vidi. Kuće u kojima se vidi sav namještaj, unutrašnjost trbuha ili automobila. Budući da dijete nije u stanju prikazati prostor u perspektivi, često prevaljuje objekt pa se takvi crteži nazivaju refleksni crteži. U zadacima tipa problem sasvim je pogrešno dati djeci zadatak i odmah mu pokazati rješenje (kako se crta čovjek, kuća, drvo itd.) U tome slučaju sputavamo dječju kreativnost, individualnost i njegovu stvaralačku maštu. Stoga je dobro da predškolska ustanova ima posebno mjesto i kutak u kojemu dijete može izraziti svoju kreativnu i likovnu darovitost. Obično je to centar za djetetov likovno-kreativni razvoj koji treba biti u blizini vode. Poželjni su slikarski stalci za dvoje ili četvero djece, plastične ploče na kojima se modelira, čaše za boje, četkice, razne vrste pribora za crtanje, boje koje se lako peru i nisu otrovne (voštane boje, tempere, tuševi u boji, polikolorne boje, flomasteri i olovke u boji), razne vrste podloge i papira za izrezivanje i oblikovanje (krep papir, akvarel papir i hamer te tanji i deblji kartoni, plastelin i dr.), razni prirodni materijali za oblikovanje (lišće, šišarke, divlji kesten, žir i drugi plodovi, komadići drva, kamenčići, glina, glinamol i tijesto), kao i umjetni materijali (plastelin, spužva, vuna, konac, komadi tekstila i plastike, mekane savitljive žice, zatim kutije, ilustrirane novine, ambalaža itd.) Uz sve navedeno potreban je pribor kojim djeca mogu rukovati (škare sa zaobljenim vrhom, igle za šivenje, konop, lijepak, selotejp, dječji šivaći stroj itd.). Kada djeca završe svoj rad, dobro je nenametljivo porazgovarati s njima o sadržaju onoga što su predstavila u svome crtežu. Djeci se daje prilika da verbaliziraju svoje misli i osjećaje.

Potencijalni ishodi djetetova kreativnog i stvaralačkog likovnog izražavanja	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Obogaćuje sadržaj prikazivanja objekata iz neposredne okoline sa što više 	<ul style="list-style-type: none"> • Prijedlog tema za lustraciju teksta: <i>Ljudi sijeku grane; Klizanje na ledu; Vojnici su nas posjetili;</i>

<p>neposrednih detalja; Izražava realni odnos proporcija i raspored elemenata na plohi</p> <ul style="list-style-type: none"> • Izražava svoje misli i osjećaje likovnim jezikom (crta, slika, modelira itd.) • Ima razvijen osjećaj za oblik i prostor • Razlikuje likovne elemente uz pomoć odgojitelja • Oblikuje glavnu masu iz jednoga komada, uz dodavanje detalja • U modelu se prepoznaje proporcija, odnos, sigurnija plastična obrada portreta • Ima razvijene tehničke i higijenske navike • Pozna elementarna načela grafičkoga izražavanja crno-bijelim površinama i crtama u gipsorezu te rad s više šablona za otiskivanje u različitim tonovima i bojama. Otiskuje šablonama koje samo izrađuje. • Uočava skladnosti ambijenta i upotrebnih predmeta. Elementarno poznaje likovne vrijednosti umjetničkih djela (motiv, boju, kompoziciju i obradu detalja) • Analizira u oblasti primijenjene umjetnosti • Prepoznaje ključne primjere kulturne baštine u Bosni i Hercegovini iz neposrednoga okružja uz potporu 	<p><i>Idemo uz stepenice; Vlakovi; Ptice se sele; Kod pekare; Ilustracije; Konji vuku kola; Traktor ore; Dizalica prenosi materijale; Gradilište; Paukova mreža; Igramo se kockama; Stado ovaca; Most; U zoološkom vrtu; Čistimo dvorište; Moja igračka; Ptičje pero; Metla; Ograda; Pahuljice; Mraz po staklu šara; Selo; Igramo kolo; Vozimo bicikl; Ribe u mreži; Stolnjak od čipke; Baka plete; Pletivo.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Prijedlog tema za slikanje: <i>Šarene lopte; Suncobrani; Vojnici; Lutke na pozornici; Voće; Moja maska; Poštar; Narodne nošnje; Ilustracije; Slikanje na slušanje glazbe; Pijetao; Cvijet kakav želim; Neobična ptica; Zastava u gradu; Šareni ćilim; Dimnjačar; Brod; Sanjkamo se.</i> • Prijedlog tema za plastično i prostorno oblikovanje: <i>Voće; Povrće; Kolači; Mačka; Ledena figura (iz igre); Stepenice; Saonice; Bicikl; Puž; Jež; Medo; Prijevozno sredstvo; Kuće; Ulica; Grad; Cvijet; Pahulja od papira; Vjetrenjača; Vaza; Šablona za tiskanje; Ribica; Čamac; Kapa.</i> • Prijedlog tema za osnove grafike: <i>Dezen za haljinu; Ćilim; Dekor za kazalište lutaka; Bubamara sa šarenom haljinom; Prometna sredstva na cesti; Šareni baloni; Kućice za ptice; Poštansko sanduče; Kolica za bebe; Cvijet; Semafor i pješak; Korice za slikovnice.</i> • Upotreba ukrasnih predmeta, unikata i reprodukcija (plastike, tekstila, kostima, keramike, bakra i porculana)
---	---

✚ Ishodi djetetova glazbenog izražavanja i kreativnog stvaranja glazbeno-plesnoga izraza

Dijete u godini pred polazak u školu glazbeno stvaralaštvo izražava kroz pjevanje i slušanje glazbe te podržavanjem ritma i sudjelovanjem u dječjim glazbenim igrama, kao što su pjevanje i sl.

Odgojitelj bira pjesme s nešto složenijim melodijskim i ritmičkim kombinacijama, s tekstom koji ima odgovarajuće literarne vrijednosti. Pjesme navedene kvalitete trebaju biti primjerene djeci predškolskoga uzrasta. Pri pjevanju treba utjecati na to da djeca prihvate vještinu i naviku pravilnoga pjevanja, da sluhom prepoznaju pjeva li se točno i lijepo, da se trude postići vještinu lijepoga pjevanja. Djeca moraju steći naviku da se pri pjevanju drže pravo u sjedećem i stojećem stavu, da pjevaju intonacijski čisto, uz odgovarajući tempo i dinamiku, precizno i ujednačeno, zajedno od početka do kraja.

Tijekom godine djeca toga uzrasta slušanjem glazbe upoznaju osam do deset kompozicija. U kompoziciji koju slušaju i upoznaju djeca trebaju zamijetiti i prepoznati: karakter kompozicije (vesela, dinamična, mirna, nježna ili sjetna) a to, naravno, mogu izraziti opisno; tempo izvođenja kompozicije (glasno, tiho, umjereno glasno, postaje sve glasnije ili tiše); oblik kompozicije (koračnica, uspavanka, okretna igra ili kolo); izvođače i sastave (dječji glas, klavir, harmonika, tambura, truba, vojna glazba). Kompozicije koje djeca upoznaju mogu biti neke vokalne, narodne pjesme iz naših krajeva ili neke popularne kompozicije poznatih kompozitora. Dječje glazbene igre trebaju sadržavati igre s pjevanjem te da djeca podražavaju razne radnje, život u prirodi i narodne običaje. Osnovni je zadatak takvih igara da se pravilno izvodi melodija te da se usavršava skladno, izražajno i slobodno ritmički povezano kretanje uz glazbu. U radu na razvijanju osjećaja za ritam treba postići da djeca

nauče razlikovati i zapažati trajanje različite dužine. Tome najbolje pridonosi upotreba brojalica. Brojalice u toj oblasti zauzimaju posebno mjesto u razvoju osjećaja za ritam. Brojalice treba izvoditi najprije skandiranjem teksta, uz odbrojavanje kao na igralištu, zatim instrumentima vlastitoga tijela (pljeskanjem rukama i tupkanjem nogama), priručnim instrumentima, Orffovim instrumentarijem te kretanjem u koloni (u tzv. vlakiću). U području dječjega stvaralaštva koristi se Orffov instrumentarij i priručni instrumenti te je potrebno da ih djeca prepoznaju, da na njima proizvode zvukove i određene ritmove. Uz njihovu upotrebu treba organizirati različite oblike improvizacije: melodijske i ritmičke te improvizacije forme. Djeca mogu izmisliti priče i naslikati seriju slika te uz pomoć instrumenata *oživjeti* ih.

Potencijalne ishodi razvoja djetetova glazbenoga stvaralaštva	Orijentacijski aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Izražava interes za bogatstvom i raznovrsnošću svijeta glazbe • Izražava želju i naviku slušanja glazbe, izražava želju za sudjelovanjem u raznim glazbenim aktivnostima • Prepoznaje muške i ženske pjevačke glasove • Sposobnost razlikovanja glazbene dinamike, ritma, zamjećuje osobine glazbenoga tona koji se odnosi na visoke i niske tonove, prepoznaje tempo, prepoznaje nazive kompozicija koje je slušalo • Vježba pravilno disanje i jasan izgovor riječi • Ovladava svojim glasom prilikom pjevanja, ispjevava pjesme s duljim i kraćim tempom te ga usklađuje u pogledu jačine glasa • Koristi se vlastitim tijelom, posebno rukama i nogama kao instrumentima; ima želju upotrebljavati predmete iz svoje neposredne okoline kako bi proizvelo zvuk; izrađuje jednostavne instrumente koje može primijeniti u praćenju pjesama • Prepoznaje i imitira zvukove koji ga okružuju • Izražava zanimanje za pravilno držanje tijela, smjer kretanja i praćenje tijeka plesne igre 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre koračnice • Prepoznavanje tempa glazbe (brz, lagan, umjeren, ubrzan i usporavajući) i upoznavanje s dinamikom (glasno, tiho, glasnije i tiše) • Igra prepoznavanja pjesama: pjevanje s tekstom i bez teksta, razlikovanje ženskih i muških izvođača • Pjevanje pjesama umjerenoga tempa i ritmičke strukture u trajanjima četvrtine ili osmine u opsegu od pet tonova • Igre za impostaciju glasa i uvježbavanje disanja, izgovora riječi duljeg i kraćeg trajanja koje su u vezi s pokretom i ritmičkom pratnjom • Korištenje vlastitoga tijela (pljeskanje, udaranje u koljena, tupkanje po tvrdoj podlozi); Eksperimentiranje zvucima, tonovima i ritmovima tragajući za raznim mogućnostima i originalnim rješenjima za interpretaciju glazbenih ostvarenja • Plesne improvizacije s glazbenom pratnjom i bez glazbene pratnje; Plesne dramatizacije sa sižeom koji je preuzet iz priča, bajki i basni; Glazbene igre koje se izvode u parovima

Ishodi djetetova dramskoga izražavanja i stvaranja

U razvijanju dramskoga stvaralaštva djece **u godini pred polazak u školu** najčešće se upotrebljavaju dramske igre s kompozicijom i igranjem određenih uloga. U njima svako dijete dobiva određenu ulogu i predstavlja neke druge ljude, predmete, životinje ili neke pojave. Te igre imaju stalnu dramsku kompoziciju, postoje pravila koja određuju tijek osnovnoga događaja u igri. Igra se odvija linearno s utvrđenim redoslijedom događaja. Dramska kompozicija uvodi dijete u svijet glume od samoga uvodnoga dijela preko radnje u kojoj ono ima središnju ulogu, pa zapleta, kulminacije i sve do njezina raspleta. Prije samoga ostvarenja igara s dramskom kompozicijom neophodno je proći posebne dramske vježbe, dramske igre koje dijete uvode u svijet pravila glume (poštovanje prostora, načina interpretacije, dikcije, pokreta, neverbalne komunikacije, vještine izražavanja itd.). Dramske se vježbe provode kroz dramske radionice kao osmišljeni oblici složenijih procesa dramske interakcije sa skupinom i za skupinu. One su predradnje za postavljanje predstave koje zahtijevaju izvođačke sposobnosti i komunikaciju s gledateljima.

U dramskome stvaralaštvu ne treba zanemariti ni druge oblike poštovanja dramskoga izraza,

kao što su dramatizacija poznatih dječjih pjesama te ples i pokret uz glazbu koji odražavaju dramsku situaciju. Svi vidovi dramske aktivnosti za dijete predstavljaju iznimno privlačnu, zanimljivu i zabavnu atmosferu u kojoj ono bogati dramski izraz i zadovoljava osnovnu potrebu za izražavanjem kreativnoga i stvaralačkoga mišljenja.

Potencijalni ishodi djetetova dramskog stvaranja i izražavanja	Orijentacijske aktivnosti / ideje za rad
<ul style="list-style-type: none"> • Uz poticaj i podršku identificira ulogu autora/pisca i ilustratora • Uz poticaj i podršku nabraja glavne likove, događaje i mjesta radnje • Izražava svoj odnos prema junaku priče • Samostalno kreira jednostavnu dječju dramsku formu • Izražava osobni stav o priči • Razvija dijalog i igre na određenu temu sa scenskom lutkom • Izrađuje kostime i maske u jednostavnijoj formi • Uživa u glumi te ju snažno doživljava ovdje i sada • Razvija vještinu oblačenja i prerađivanja te upotrebe maski i kostima kao izražajnoga sredstva • Ima razvijene socijalne kompetencije u dramskoj komunikaciji u onome što glumi i govori 	<ul style="list-style-type: none"> • Dramske igre s govornom improvizacijom kroz dramske scene umjetnosti koristeći se iskustvom koje djeca imaju o sebi, svijetu koji ih okružuje, drugim ljudima i njihovim odnosima, priređujući raznovrsne priče, igre i pjesme u dramskoj formi te inscenirajući tekstove koje su čula i sl. • Tradicionalne dječje igre s dramskim elementima • Dramske vježbe i igre koje vode u neposredno iskustvo i dramske akcije, kao što su igrolike aktivnosti u snalaženju u hipotetičkim situacijama • Prerada raznih vrsta priča u dramske forme radi igranja, u kojima se posebno ističu dramski elementi • Kreiranje jednostavnih oblika basni i njihova dramatizacija • Odlazak u kazalište i gledanje različitih dramskih formi; odlazak u kino; slušanje dramskoga i televizijskoga programa te slušanje priča • Upoznavanje sa svijetom glume (upoznajemo glumce, istražujemo što se radi ispred a što iza scene, za vrijeme predstave i poslije nje, i tehniku koja se koristi, te maske, kostime, šminku itd.)

RAZVOJ GOVORNIH I KOMUNIKACIJSKIH VJEŠTINA

Zadatci za razvoj djetetovih govornih i komunikacijskih vještina:

- Utjecati govorom na djetetov spoznajni razvoj i djetetovo mišljenje;
- Razvijati radoznalost za ljude, stvari, pojave i procese u dječjoj okolini, a u vezi s tim, aktivirati dječji govor i bogatiti njegov rječnik;
- Razvijati kod djece osjećaj i smisao za lijepo govorno izražavanje;
- Raditi, i nadalje, na razvijanju pravilne diskriminacije i artikulacije, na bogaćenju rječnika i bogaćenju i razvoju rečenice te na razvijanju pravilnoga i izražajnoga govora;
- Omogućavati djeci doživljavanje najljepših djela dječje književnosti te tako utjecati na njihov estetski i moralni razvoj;
- Omogućavati djeci doživljavanje ljepote i vrijednosti prigodnih književnih i drugih tekstova iz bogate riznice zavičajne kulturne baštine;
- Razvijati kod djece ljubav i zanimanje za knjigu;
- Organizirati slušanje, prepričavanje, pripovijedanje i govorenje stihova, dramatizaciju raznih doživljaja, priča, bajki, basni i drugog;
- Pripremati djecu za proces pisanja (priprema ruke s pomoću posebnoga materijala);
- Poticati djecu na dječje jezično stvaralaštvo;
- Njegovati, i nadalje, kod djece logički povezano i gramatički pravilno izražavanje o svemu što zamjećuju, rade, misle i osjećaju;

U godini pred polazak u školu dijete još uvijek razvija govorne sposobnosti; stoga se od natavnika odgojitelja očekuje da više individualno radi s djecom koja zaostaju u govoru.

Iako dijete u toj dobi znatno bolje gradi rečenicu u gramatičkom smislu i postupno prelazi sa situacijskoga na razumljivi govor, potrebno je i nadalje raditi na savladavanju glasova i glasovnih slogova. Poticaj za govor mogu biti svi predmeti te ljudi i pojave s kojima se dijete susreće. Na semantičkome planu bitno je raditi na obogaćivanju djetetova rječnika i diferencijaciji značenja riječi. U okviru sintakse treba ga navoditi da se koristi potvrdnim, upitnim i odričnim rečenicama. Imajući u vidu da je veći broj razvojnih funkcija oblikovan, djeca se u toj životnoj dobi mogu koristiti kompleksnim aktivnostima koje u sebi sadrže različite govorne aktivnosti koje imaju funkciju iznošenja ideja, dogovaranja i predlaganja. Kao predčitalačke sposobnosti vrlo je bitno djecu učiti da pravilno izgovaraju vokale i konsonante. U toj djetetovoj dobi dobro je da odgojitelj ostvaruje nekoliko radionica u kojima će dijete učiti tehnike disanja, razgibavanje usta i jezika, ispuštanje glasova, a potom pristupiti vježbama koje se ostvaruju u kratkim sekvencama kako bi se pravilno diskriminirali glasovi (posebno zvučni i bezzvučni glasovi: p, b, t, k, g), zatim za artikulaciju i pravilan izgovor glasova a, e, i, o, u. Vježbe glasovima mogu se izvoditi brzo/sporo, glasno/tiho, visoko/nisko uz određeni ritam, na određenu melodiju, na određeni čin, kao da se ljutimo, da smo veseli, neraspoloženi. Nakon izvođenja spomenutih vježbi odgojitelj može izabrati određenu recitaciju u kojoj se nalaze neki od spomenutih glasova. Djeca zajedno s odgojiteljem ponavljaju recitaciju a onda izlaze jedno po jedno. Odgojitelj određuje način na koji dijete to izvodi (ljutito, veselo, smiješno itd.).

U radu na diskriminaciji i artikulaciji glasova potrebno je nastaviti s aktivnostima kojima je cilj aktivno slušanje. Odgojitelj treba stvarati odgovarajuće uvjete za razlikovanje pojedinih sličnih glasova i razlikovanje riječi s različitim naglaskom; razlikovati melodiju, ritam, trajanje, visinu i jačinu govora. U igrama slušanja diskriminacije treba razlikovati pravo i preneseno značenje riječi. Više pozornosti treba dati onim riječima čije značenje određuju srodne afrikate (č – ć, dž – đ, ć – đ, č – dž). Proširuje se mogućnost korištenja prikladnih govornih igara (zagonetki, brzalice, brojalice, stihova i dr.). Prilikom rada na razvoju djetetove artikulacije potrebno je pridržavati se određenih metodičkih zahtjeva. Razvoj djetetove artikulacije u godini pred polazak u školu postupno se privodi kraju, tako da će biti više zastupljene individualne i skupne artikulacije. S pomoću teksta artikulacije treba obaviti ispitivanje artikulacije te na temelju dobivenih rezultata izraditi plan rada. Kao mogući „teži“ glasovi djeci te dobi mogu se pojaviti: lj, k, nj, c, č, đ, dž.

Da bi se radilo na razvoju i bogaćenju rječnika, potrebno je da djeca prihvate točne nazive i izraze o onome što vide, čuju, promatraju odnosno da prihvate točne nazive predmeta, pojava, osobina, radnji, zanimanja, alata, oruđa, oblika, veličina, vremena itd. Treba bogatiti fond pasivnoga i aktivnoga djetetova rječnika te pretvarati pasivni u aktivni rječnik. Potrebno je vježbati upotrebu relacijskih riječi (priloga, prijedloga, veznika, uzvika i brojeva) u korelaciji s drugim odgojno-obrazovnim oblastima. Rječnik treba bogatiti i razvijati u svakodnevnim životnim i radnim situacijama u predškolskoj ustanovi. Treba organizirati igre koje imaju naglašen zadatak bogaćenja djetetova rječnika (*Grupiranje riječi; Kaži suprotno; Kaži obrnuto; Kakvo je što; Kaži nešto što je umanjeno ili uvećano; Stvaranje novih imena za predmete i pojave; Što sve gori, leti, trči i pliva; Dodajmo ono što nedostaje; Izmislimo novu riječ; Kako se kaže drukčije* itd.). Neke od navedenih igara koriste se i za razvoj govornoga stvaralaštva. Mnoge raznovrsne i lijepe igre za vježbanje i razvoj rječnika nalaze se u odgovarajućoj literaturi.

U radu s djecom toga uzrasta upotrebljavaju se sve rečenice po značenju i obliku; stoga je neophodno raditi na razvoju i bogaćenju djetetove rečenice. Djeca se navikavaju da se izražavaju jasno i pravilno sastavljenim rečenicama (slaganje u rodu, broju i padežu), s njima treba vježbati da kratko i s razumijevanjem opišu ono što rade, da opišu sliku, da pričaju o doživljajima iz neposredne i šire okoline, o kazališnoj i televizijskoj predstavi, o svečanostima, da prepričaju priču, bajku, basnu i sl. Potrebno je raznim poticajnim igrama da dijete vježba intonaciju rečenica i sve drugo što je u vezi s osobinom dobrog govorenja te da vježba upotrebu rečenica –

učtivih fraza u raznim životnim situacijama (telefonski razgovori, posjeti, razne svečanosti, u prodavaonici, u autobusu, u ambulanti i dr.). Potrebno je stvarati situacije za razvoj dječjega stvaralaštva, npr. igre: *Kaži nešto na tri zadane riječi; Kaži nešto na dvije zadane riječi; Kaži nešto na jednu zadanu riječ; Opiši ..., Kaži suprotno; Kaži naopačke; Rimovanje riječi; Izmisli kraj*, itd. I nadalje treba njegovati igre dramatizacije (dramatizirati situacije iz svakodnevnoga života i dramatizirati stihove i tekstove), što pridonosi razvoju govora u cjelini i razvoju djetetova govornoga stvaralaštva. Budući da dijete u godini pred polazak u školu ne čita, kontakt s književnošću omogućuje se čitanjem, pričanjem i recitiranjem tekstova za djecu. Odgojitelj se koristi svim vrstama tekstova književnosti za djecu, s ciljem da se djeca navikavaju na pažljivo slušanje, da osjete ljepotu slikovitoga izražavanja u prozi i poeziji te da doživljeno izraze riječima i pokretima. Treba obratiti pozornost na izbor tekstova za čitanje i pričanje te na izbor stihova za učenje napamet i stihova za obradu radi umjetničkoga doživljaja, a sve radi afirmiranja ambijentalnih književnih vrijednosti koje su dio širokoga spektra kulturnoga naslijeđa. Za upoznavanje sadržaja teksta, osim čitanja i kazivanja odgojitelja treba se koristiti i scenskim prikazivanjem sadržaja koje je detaljnije navedeno u ishodima dramskoga stvaralaštva. Sadržaj tekstova treba upotrebljavati za poticanje govornoga stvaralaštva, za poticanje na pričanje, prepričavanje, opisivanje i razgovor, za izmišljanje novih sadržaja i improviziranje raznih sadržaja iz života djece, za poticanje na gradnju novih stihova i dr. S pomoću sadržaja istoga teksta treba stvarati unutarnju (u okviru materinskoga jezika) i vanjsku korelaciju (s drugim odgojno-obrazovnim oblastima). Djeca trebaju prihvatiti i neka imena naših pisaca za djecu, prepoznati neka njihova djela te u svome rječniku prihvatiti lijepe izraze iz tih djela.

Želju djece da razgovaraju međusobno i s odraslim treba koristiti za ispravljanje nekih blažih nepravilnosti u govoru. Učenje pravilnoga izgovora svakako olakšava odstranjivanje lokalizma u govoru koji nije književno priznat.

Potencijalni ishodi razvoja djetetovih govornih i komunikacijskih vještina	Orijentacijske aktivnosti (ideje za rad)
<ul style="list-style-type: none"> • Uočava glasove u riječi i glasovnu strukturu • Artikulira glasove te pravilno, jasno i razumljivo izgovara svaki glas, riječi i rečenice • Izgovara riječi sukladno normama književnoga jezika • Koristi se riječima i izrazima prihvaćenim kroz razgovor ili slušanje čitanoga sadržaja te reagira na tekstove • Razumije da su riječi sastavljene od glasova, a govor od riječi • Razumije da su znaci na papiru pisani govor odnosno da su tiskani tekstovi i simboli nositelji određenih značenja kako u knjigama tako i u natpisima, etiketama itd. • Uz poticaj i podršku prepoznaje i imenuje slova, uočava razliku između velikih i malih slova • Iznosi argumente i brani vlastito gledište pred skupinom • Pravilno izgovara sve glasove (dopušteno je umekšano izgovaranje nekih glasova zbog ispadanja mliječnih zubi) • Pravilno se gramatički izražava (upotrebljava množinu, jedninu i zamjenice te govori pravilno u rodu i padežu) 	<ul style="list-style-type: none"> • Igre glasovima, glasovnim skupinama i riječima njihovim izgovaranjem na poseban način, prekrajanjem i odstupanjem od lingvističkih pravila • Gradnja novih riječi po analogijama i dodavanjem nastavaka riječima • Izmišljanje riječi (naziva) za stvari te imena i prezimena za životinje; izmišljanje smiješnih, najduljih te neobičnih riječi i sl. • Igre rimovanja i stihotvorstvo • Igre predstavljanja i jezične igre (<i>Što bi bilo, kad bi bilo</i>, predstavljanje radnje „u prazno“, kao na primjer, „pijenje“ bez čaše); • Aktivnosti u kojima djeca pronalaze originalna rješenja, ideje odstupajući od standardnih obrazaca u pričanju • Aktivnosti u kojima se upotrebljava narodna i umjetnička književnost za djecu (pjesme, priče, bajke, basne, zagonetke, pitalice, brzalice, razbrajalice, uspavanke, cupaljke, tašunaljke, brojalice, poslovice i drugi književni žanrovi) • Upoznavanje s različitim načinima predstavljanja književnosti (knjiga, radijska i televizijska emisija, film, dijafilm, kasete i/ili CD i dr.)

<ul style="list-style-type: none"> • Razumije značenje pojedinih slova i riječi kao univerzalnih oznaka • Može odrediti o kojem tipu djela se radi (pjesmi, prozi, basni, bajci itd.) • Umije analizirati riječi radi određivanja od kojih su glasova i koliko slogova sastavljene, koliko je tih glasova u riječi i u kakvom su položaju oni u riječima • Koristi se gramatički pravilnim govorom kroz intuitivno poznavanje jezičnih normi • Koristi se elementarnim gramatičkim pravilima na razini intuicije • Piše svoje ime i prezime velikim početnim slovom • Koristi se riječima koje označuju množinu, deminutivima i augmentativima, upotrebljava rod, broj i glagolsko vrijeme (sadašnje, prošlo i buduće) • Uz pokušaj i podršku upotrebljava suprotna značenja često korištenih riječi (npr. crtati – brisati, veliki – mali itd.) • Sposobnost pravilnoga izgovora pjesmice u kojem razumije i upotrebljava komparaciju pridjeva • Uz poticaj i podršku prepoznaje i izgovara riječi koje se rimuju • Završava posljednji slog ili riječ stiha poznate pjesmice • Samostalno smišlja kratke pjesme, zagonetke i dr. • Sudjeluje u izradi zajedničkih ideja • Prepoznaje različite žanrove književnoga stvaralaštva (bajke, basne, pjesme itd.) • Izražava se govornim i glasovnim kvalitetama govora, kao što su: visina, tempo i boja glasa, kako bi osjećaje, misli i ideje jasno izrazilo 	<ul style="list-style-type: none"> • Aktivnosti <i>Biramo najljepšu slikovnicu, Fotografije omiljenih pisaca, Izložba ilustracija likova iz bajki, Isječci iz dječjega tiska posvećeni određenoj temi</i> i sl. • Razgovori o pročitanoj, slušanoj i gledanoj; tumačenje sadržaja (što je shvaćeno i zapamćeno) • Igre zamišljanja radnji i imitacije: hranjenje lutaka, suigrača u likovima među igračkama; „kupanje“ lutke u zamišljenoj vodi, gledanje kroz zamišljeni prozor vlaka, kako se drži telefonska slušalica, kako se šibicom pali vatra koju stalno gasi vjetar itd.); Skupna pantomima • Stvaramo dječji list (sakupljanje ideja, priloga, osmišljavanje naslovne stranice) • Rad na malim projektima (pravljenje fotoalbuma i panoa za roditelje) • Aktivnosti u dječjoj knjižnici (klasifikacija slikovnica, uređenje zidnih novina, sređivanje fotografija u albumu) • Okretaljke – priče inspirirane tekstovima iz literature u kojima djeca sve izokreću; razmatranje etičkih aspekata i poruka djela (tumačenje i ocjenjivanje postupaka, karaktera i ponašanja junaka, njihovih motiva i osjećaja, uz povezivanje sa iskustvima koje djeca imaju o ljudima iz svakodnevnoga života), kao i estetskih aspekata (što se djeci posebno svidjelo, a što nije i zašto) • Pravljenje knjiga, novina, čestitki i dr. od raznog ilustrativnog materijala • Posjeti knjižarama, izložbama knjiga i knjižnicama
--	--

III. PRIMJENA PROGRAMA PREDŠKOLE U PROGRAMIRANJU I PLANIRANJU

U razradi izvedbenog programa predškole te procesu planiranja ustanove/odgajatelji mogu planirati i provoditi:

- **Etapno planiranje**
- **Tematsko planiranje**
- **Projektno planiranje s djecom.**

3.1. Etapno planiranje

Etapno planiranje polazi od sljedećeg:

- Zanimanja i potrebe djece i odraslih osoba koji se nalaze u obrazovnoj situaciji;
- Humanističkoga i emancipacijskoga koncepta odgoja i obrazovanja kojima se određuju ciljevi i njegova funkcija, načelo organiziranja aktivnosti, sadržaji, planirano vrijeme i prostor;
- Individualizacije koja se temelji na uvjerenju da je svako dijete jedinstveno te da proces odgoja i obrazovanja mora poštovati različitosti i omogućiti svakome djetetu da ostvari svoje pune potencijale;
- Stimulativnoga okruženja za učenje u kojemu prostor vrtića mora biti prilagođen različitim dječjim potrebama i reflektirati odgojnu filozofiju koja podržava samostalnost, kooperativno učenje, interakciju s materijalima, rad u velikoj skupini i malim skupinama te u paru i individualno;
- Programa predškole, poglavito njegovih ciljeva, zasnovanoga na ishodima (formuliranim i na temelju psiholoških i drugih saznanja o razvojnim mogućnostima i potrebama djece i društvenih zahtjeva u odnosu na to što se odgojem i obrazovanjem želi postići) koji omogućuju djeci stjecanje znanja, razvijanje sposobnosti i vještina te da dolaze do razumijevanja naučenoga kroz smislene i uzajamno integrirane aktivnosti unutar jedinstvenoga i logičkoga konteksta;
- Konkretnih materijalnih, kadrovskih i drugih mogućnosti, kao i uvjeta koji postoje u ustanovi;
- Značajki regije, područja u kojemu se nalazi ustanova;
- Raznovrsnosti metoda i sadržaja koje djeci nude više različitih modela življenja, strategija i načina prikupljanja znanja, a odgojiteljima omogućuje da budu partneri i facilitatori u procesu učenja;
- Partnerstva s obitelji koja je poštovana i viđena kao prvi i najvažniji djetetov odgojitelj. Uključivanje obitelji u proces podučavanja i učenja osigurava dugoročne odgojno-obrazovne učinke te povećava vjerojatnost za uspjeh svakoga djeteta.

Etapno planiranje sustavno je timsko planiranje koje se radi na kraće razdoblje, najviše, do mjesec dana i ono izravno ovisi o okolnostima u konkretnoj skupini ili ustanovi.

Naime, da bi ustanova i odgojitelji na najbolji mogući način isplanirali svoj program rada, osim programa potrebno je imati u vidu uzrasnu dob, zanimanje djece, prostor, vrijeme, dostupnost materijala za rad, okruženje, kadrovske i druge mogućnosti, mogućnosti roditelja, spremnost lokalne zajednice da surađuje, tradiciju i običaje te druge čimbenike koji su specifični za jednu odgojno-obrazovnu ustanovu.

U etapnome planiranju rukovodimo se sljedećim pitanjima:

- kako se definira aktivnost i igra, što se pod tim pojmom podrazumijeva u operativnome smislu i kakva je veza s ciljevima, zadacima tima i očekivanim ishodima aktivnosti?

- koji su didaktički oblici razvojno najpodesniji da se primjenjuju i kome su namijenjeni (cijeloj skupini za frontalnu formaciju, malim skupinama u centrima za učenje ili skupinama srednje veličine)?
- koji su metodički uvjeti ili postupci neophodni da bi bili privlačni za djecu i svrhoviti u njihovu učenju?

Jedna učeća aktivnost fleksibilno je postavljena i zaokružena cjelina sadržaja i postupaka koji odgovaraju nekom od ishoda ili mogu djelovati integrativno na više definiranih ishoda učenja. Imajući na umu sve navedeno, planiranje omogućuje fleksibilnost u pristupu, tako da nastavnici/odgojitelji mogu izraziti svoju stručnost, stvaralaštvo, samostalnost i autonomiju u ostvarenju aktivnosti koje podupiru dječji razvoj, dječje interese i potrebe. Prednost etapnoga planiranja omogućuje primjenu tematskoga planiranja koje se u svijetu, a i kod nas, već više od dvije decenije primjenjuje u radu s djecom pred polazak u školu.

3.2. Tematsko planiranje

Dobro izabrana tema jezgra je iz koje se razvijaju te oko čega se okupljaju i svi ostali sadržaji i aktivnosti, igre, razni vidovi dječjega stvaralaštva. U odabiru tematskih sadržaja obuhvaćeni su svi aspekti dječjega razvoja. Proces planiranja treba biti elastičan okvir koji omogućuje dobro organizirano vrijeme i potencijalne aktivnosti koje su tematski planirane. Nastavnik/odgojitelj odlučuje kako će organizirati odgojno-obrazovni proces po temama, problemima ili ključnim pitanjima koja zaokupljaju djecu te koji je najbolji način da se dopre do svakoga djeteta. U osmišljavanju tema za izučavanje polazi se od ideje da one trebaju odražavati interesiranja djece, a time se osigurava da djeca budu motivirana i da se zalažu u procesu učenja. Većini djece sviđaju se takvi projekti koji su usklađeni s njihovim zanimanjima i uzrastom. Samim tim i učenje postaje djelotvornije i kreativnije. U tematskome planiranju odgojitelj treba uzeti u obzir sljedeća pitanja:

- Razvijaju li se teme tako da odgovaraju dječjim pitanjima?
- Potiče li se temama djetetovo kreativno mišljenje?
- Može li se odabranim temama obuhvati više razina primjene i poticaja, tako da svako dijete postigne uspjeh?
- Pružaju li se djeci prilike da povećaju svoje znanje i iskustva u odnosu na predmete, ljude i zbivanja u svijetu koji ih okružuje?
- Oslikavaju li projekti djetetova nastojanja da izgradi vlastito razumijevanje i tumačenje novih podataka?

Potrebno je planirati vrijeme neophodno za izučavanje teme, kao i potrebne resurse.

Odabrane teme svakako trebaju biti prilagođene djetetovim individualnim potrebama i mogućnostima. Prilikom usklađivanja aktivnosti potrebno je voditi računa o tome da se pravilno smjenjuju aktivnosti na otvorenom i u zatvorenom prostoru, aktivnosti kojima je cilj kretanje i aktivnosti u kojima djeca sjede, aktivnosti intenzivnoga naprezanja i opuštanja te aktivnoga rada i odmora.

U tematskome planiranju, kao i u praktičnome radu važno je dosljedno slijediti ciklus: promatranje, planiranje i djelovanje te praćenje i procjena učinaka djelovanja.

3.3. Projektno planiranje

Djetetov rad na projektu jedan je od oblika prirodnoga, integriranoga djetetova učenja. Nadalje u tekstu može se pročitati koje su etape rada na projektu, koja je uloga djece, a koja odgojitelja i kako teče cijeli postupak.

Kako samo ime govori, djetetov rad na projektu treba biti samostalan djetetov rad koji neizravno i diskretno potiče nasatvnik/odgojitelj. U radu na projektu djeca rukovođena vlastitim interesiranjem biraju određenu temu koju tijekom određenoga vremena dublje istražuju. Pri tome im odgojitelj pomaže pribavljanjem određenih resursa te poticanjem na razmišljanje i rješavanje problema, kao i na raspravu s drugom djecom ili odgojiteljem.

Rad na projektu sklop je i različitih dječjih istraživačkih aktivnosti u kojima se uloga nasatvnika/odgojitelja može opisati slično kao i u svim drugim dječjim istraživačkim aktivnostima. Nastavnik/odgojitelj treba ponajprije djecu dobro razumjeti kako bi im mogao osigurati primjerenu i pravodobnu podršku, te time poticati prirodni tijek razvoja njihovih aktivnosti, kao i projekta u cijelosti. Pritom se može koristiti različitim strategijama promatranja djece i dokumentiranja njihovih aktivnosti kao podlogom svoga uključivanja u projekt. Različita dokumentacija koja nastaje tijekom projekta ima mnoge namjene, a to su poticanje djece na raspravu, prisjećanje djece na važne trenutke i ključne događaje povezane s projektom, praćenje tijeka razvoja projekta pa do evaluacije i prezentacije zainteresiranim osobama (roditeljima, stručnjacima, široj društvenoj sredini i dr.) (Slunjski, 2008).

Osnovna načela rada na projektu:

- Tema projekta mora biti važna djetetu;
- Dijete je / djeca su inicijatori projekta;
- Tema projekta može se širiti ili dijeliti;
- Potrebno je u projekt uključiti i osobe izvan ustanove, osobito roditelje;
- Korisno je organizirati posjete raznim mjestima;
- Djeca preuzimaju što je više moguće raznovrsnih aktivnosti.

3.3.1. Etape rada na projektu

- Određivanje teme projekta;
- Određivanje cilja i zadaća projekta;
- Izrada plana projekta;
- Provođenje projekta;
- Vrednovanje postignuća.

Određivanje teme projekta: Kao neposredni poticaj radu na projektu uzima se bilo koji događaj ili situacija koji su pobudili dječju znatiželju i zanimanje. Tema projekta mora biti djetetu važna.

Određivanje cilja i zadaća projekta: Nasatvnik/odgojitelj određuje cilj, tj. ono što radom na projektu djeca moraju postići. Dobro je unaprijed razraditi još neke specifične zadatke koje djeca mogu ostvariti, a koji pridonose razvoju njihovih sposobnosti, vještina i znanja.

Izrada plana projekta: Plan projekta izrađuje se u suradnji s djecom. Razgovorom ih se potiče na iznošenje što više ideja o tome kako mogu istražiti postavljeni problem, što sve mogu učiniti i tko im može pomoći izvan vrtića. Ne izrađuje se cjelokupni plan.

Provođenje projekta: Rad na projektu odvija se kroz razgovore i veliki broj različitih aktivnosti. Ključne dijelove razgovora i aktivnosti djece najbolje je planirati po danima, kao i način bilježenja aktivnosti. Nastoji se ostvariti plan, ali ga se stalno širi i bogati novim aktivnostima koje iniciraju djeca. Djeca mogu prekinuti neku aktivnost kada to požele.

Vrednovanje postignuća: Nastavnik/dgojitelj procjenjuje koliko je tema obrađena i je li postignut postavljeni cilj. On mora o urađenoj porazgovarati i s djecom te doznati i njihovu procjenu uspješnosti rada (što su naučili, koliko im je bilo zanimljivo, što im je bilo najteže itd.).

3.3.2. Djetetova uloga u projektu

- Ima važnu ulogu u planiranju, organiziranju i provođenju aktivnosti te vrednovanju učinjenoga;

- Otkriva put do informacija;
- Traži izvor informacija;
- Informaciju upotrebljava.

3.3.3. Djetetove aktivnosti tijekom rada na projektu

- Skupljanje različitoga materijala;
- Istraživanje raznih stvari u vezi s temom;
- Promatranje;
- Identificiranje što više stvari i pojava na koje nailazi;
- Klasificiranje – rad na projektu traži vještinu klasificiranja bilo kao misaonu ili praktičnu aktivnost;
- Bilježenje – pisanje, crtanje, slikanje, modeliranje, fotografiranje i sl.;
- Objašnjenje – istraživačke aktivnosti zahtijevaju razna objašnjenja;
- Vježbanje komunikacijskih vještina – postavljanje pitanja, slušanje drugih, prepričavanje i sl.

3.3.4. Nastavnikova/odgojiteljeva uloga u projektu

Nastavnik/odgojitelj usklađuje sve elemente procesa djetetova učenja – dizajniranje prostornoga okruženja, prikupljanje materijala, osmišljavanje aktivnosti i iskustava, način evaluacije te stvaranje cjelokupnoga ozračja u vrtiću.

Nastavnik/odgojitelj ne daje djetetu tražene odgovore i potrebne informacije, nego mu pomaže sagledati probleme, postaviti pitanja te tražiti i pronalaziti potrebne odgovore.

3.3.5. Usklađivanje aktivnosti nastavnika i aktivnosti djece

Što radi dijete?

Dijete:

- Stječe iskustvo o neposrednom okruženju;
- Zadovoljava svoje interese;
- Istražuje materijale;
- Promatra svijet oko sebe;
- Opaža i interpretira svijet oko sebe;
- Sakuplja informacije o svojoj okolini;
- Otkriva nelogičnosti;
- Konstruira vlastito razumijevanje;
- Kreira osobna značenja;
- Objašnjava svoju misao;
- Uspoređuje svoje mišljenje s mišljenjem drugih;
- Nadograđuje prethodno znanje;
- Na različite načine upotrebljava nova znanja;
- Postavlja nove hipoteze;
- Reprezentira svoje mišljenje na razne načine.

Što radi nastavnik/odgojitelj?

Nastavnik:

- Organizira okruženje za djetetovo aktivno stjecanje iskustva;
- Prepoznaje i podržava djetetove interese;
- Pribavlja materijale te podržava i potiče djetetovo istraživanje;

- Pronalazi nove objekte, događaje i ljude;
- Pokazuje zanimanje za ono što i kako dijete opaža;
- Osigurava prilike za djetetovo aktivno istraživanje okoline;
- Podržava „konstruktivnu pogrešku“;
- Pomaže djetetu pročistiti svoje razumijevanje;
- Pomaže djetetu izraziti kako nešto razumije;
- Produbljuje djetetovo mišljenje (Što bi se dogodilo kad bi ...?);
- Potiče raspravu između djece;
- Pomaže djetetu uspostaviti veze između prethodnoga i novoga znanja;
- Omogućuje djetetu korištenje znanja u stvarnome životu;
- Omogućuje djetetu da provjerava hipoteze;
- Osigurava različite medije za djetetovo izražavanje.

3.3.6. Prednosti ovakvoga načina učenja

Djeca razvijaju svoje individualne sposobnosti učeći osobnom inicijativom, pitajući i istražujući te samostalno zaključujući. Ona imaju prigodu iznositi svoje tvrdnje, točne i netočne, neprestano pronalazeći putove ka rješenju.

Zajedno s djecom razmatraju se moguće posljedice, ono što bi se dogodilo kada bi određena zamisao bila ostvarena; djeca predviđaju moguća rješenja i moguće posljedice.

Polazeći od djetetovih razvojnih potreba i konkretnih uvjeta, projekt omogućuje djeci razvijanje interesa, donošenje neovisnih odluka, preciziranje ciljeva te pronalaženje izvora informacija.

Djeca imaju prigodu naučiti mnoštvo novih izraza, razvijati govornu komunikaciju i učiti se strpljenju pri razgovoru.

Moguće je pobuditi zanimanje roditelja za događanja u vrtiću i izravnije uključivanje u različite aktivnosti.

Kako djeca u projektnim aktivnostima doživljavaju neposredne izazove i rješavaju probleme, prerađuju ih i ugrađuju u simboličku igru i stvaralačko izražavanje.

Ako je postignuto poticajno ozračje u skupini i u vrtiću, ako je djeci na raspolaganju velik izbor materijala, aktivnosti i igara koje su im zanimljive, ako imaju mogućnosti izbora prostora pa čak i drugih odgojitelja i skupina, onda je moguć ovakav način rada – rad na projektu.

LITERATURA

- Augustinović, I., Halilović, S., Dobrić, A., Kovačevska, K., Kovač, Lj., Matošević, Lj., Kosterović, A., Begović, H., Jakešević, B., Barnjak, T., Pipić, L. (2018). Cjeloviti razvojni program predškolskog odgoja i obrazovanja Kantona Središnja Bosna. Travnik: Ministarstvo obrazovanja, znanosti, kulture i športa.
- Zajednička jezgra cjelovitih razvojnih programa za predškolski odgoj i obrazovanje definirana na ishodima učenja, Radna skupina – Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, APOSO, Mostar, 2018.
- Bredekamp, S., *Kako djecu odgajati*, Zagreb, Educa
- Grupa autora (2002), *Korak po korak 1 i 2*, Beograd, Kreativni centar
- Hwang, P., Nilsson, B. (2000), *Razvojna psihologija*, Filozofski fakultet, Sarajevo
- Kamenov, E. (1997), *Metodika I dio*, Metodička uputstva za model B Osnova programa predškolskog vaspitanja i obrazovanja djece od tri do sedam godina, Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta, Novi Sad, drugo izgradnje
- Kamenov, E., Spasojević, P. (2008), *Predškolska pedagogija*, Bijeljina
- Nikolić D., Tošović, K. (2000), *Ovo je moja školica*, metoda Montessori na primjeru škole Pitagora, DN Centar, Beograd
- Pozderović, E. (2003), *Dijete u centru aktivnosti*, Tuzla
- Rangelov-Jusović, R. (2007), *Od saradnje ka partnerstvu*, Sarajevo
- Slunjski, E. (2006), *Stvaranje predškolskog kurikuluma*, Zagreb, Mali profesor
- Stoppard, M. (2004), *Razvoj vašeg djeteta*, Zagreb, Profil
- *Stvaranje programa u kojima dojenčad i djeca jasličke dobi imaju centralnu ulogu (0–3)*, COI Step by Step
- *Stvaranje programa u kojima dijete ima centralnu ulogu (3–6)*, COI Step by Step
- Slunjski, E., Šagud, M., Branša-Žganec, A. (2006), Kompetencije odgajatelja u vrtiću – organizaciji koja uči. *Pedagojska istraživanja*, 3(1), 45–57. Preuzeto s <http://hrcak.srce.hr/139311>
- Vodič za odgajatelje/odgajateljice – u okviru projekta Evropske unije u Bosni i Hercegovini „Razvoj kvalifikacijskog okvira za opšte obrazovanje“ – Komponenta 3: Obrazovanje i stručni razvoj nastavnika
- *Stvaranje učionica u kojima dijete ima centralnu ulogu (3 – 6 godina)*, Kirsten A. Hansen, Roxane K. Kaufmann, Kate Burke Walsh